

Arteveldehogeschool

Katholiek Hoger Onderwijs Gent

Opleiding Sociaal werk

Campus Sint-Annaplein

Sint-Annaplein 31, BE-9000 Gent

Weerstand bij Marokkaanse cliënten binnen de gedwongen hulpverlening.

Hoe kan de justitieassistent ermee omgaan?

Scriptie voorgedragen door:

Simon VANDEWALLE

Academiejaar: 2005 – 2006

tot het behalen van het diploma
Sociaal werk, Maatschappelijk werk; waarvoor de graad van
maatschappelijk assistent wordt verleend.

Woord vooraf

Aan al diegenen die mij tijdens het realiseren van deze scriptie met raad en daad bijstonden, wil ik een dankwoord richten.

Vooreerst wil mijn stagementor bedanken voor het nalezen en verbeteren van mijn scriptie en voor de leerrijke en aangename stageperiode. Mijn stagebegeleidster wil ik bedanken voor het aanraden van belangrijke vakliteratuur en de vele inzichten die zij mij gedurende de supervisiebeurten heeft bijgebracht. De justitieassistenten die bereid waren een interview te doen wil ik hier ook nog eens bedanken voor de tijd die zij voor mij hebben vrijgemaakt.

Mijn speciale dank gaat uit naar mijn vader die in het heetst van de strijd en het holst van de nacht, nog de laatste delen tekst wilde verbeteren, en naar mijn moeder die naast de verbeteringen die zij heeft aangebracht, ook een grote emotionele steun heeft betekend.

Inhoudsopgave

Inleiding	6
Hoofdstuk 1: Definitie van weerstand	9
Inleiding	9
1 Uitingsvormen	10
1.1 Verbaal en non-verbaal	10
1.2 Vecht- en vluchtgedrag	10
1.3 Verschil in intensiteit	11
1.4 Emotioneel en rationeel	11
1.5 Individueel of groepsgebonden	12
1.6 Pre- en postweerstand	12
2 Functie van weerstand	12
3 Soorten weerstand	13
3.1 Culturele weerstand	13
3.2 Praktische weerstand	13
3.3 Psychologische weerstand	14
Slot	14
Hoofdstuk 2: Het Marokkaanse gezinsleven	15
Inleiding	15
1 Wat verstaan we onder cultuur?	16
2 Functie van het Marokkaanse gezin in de Berbersamenleving	17
2.1 De Berbers in Marokko	17
2.2 Belang van verwantschapsrelaties in de Berbersamenleving	18
2.3 De uitgebreide familie	18
2.4 Eer en schande	18
2.4.1 Persoonlijke eer en schande	18
2.4.2 Familie-eer en –schande	20
2.5 Exotisering van het Marokkaanse gezins- en familielevens	20
3 Marokkaans gezinsleven	20
3.1 Opvoeding van de kinderen	21
3.1.1 Chronologisch verloop van de opvoeding	22
3.1.2 'Hsjem' en 'akel'	22
3.2 Relaties tussen gezinsleden	23
3.2.1 Man-vrouwrelatie	23

3.2.2	Vader-kindrelatie	24
3.2.3	Moeder-kindrelatie	24
3.2.4	Broer-zusrelatie	25
3.2.5	Broer-broerrelatie	25
3.3	Marokkaanse opvoeding in België	25
Slot		27

Hoofdstuk 3: Weerstand bij Marokkaanse cliënten op basis van bevindingen van de justitieassistent **28**

Inleiding **28**

1 Culturele weerstand **28**

1.1	Het gevoel geven dat de justitieassistent een racist is	28
1.2	Wat wordt gezegd stemt niet overeen met wat wordt gedacht	29
1.3	Uitvluchten verzinnen en veel excuses gebruiken	29
1.4	Gezinsleden of vrienden meenemen op gesprek	30
1.5	Taalbarrière	30
1.6	Worden niet graag in thuismilieu opgezocht	31

2 Praktische weerstand **31**

2.1	Nut niet inzien van begeleiding	31
2.2	Eigen plan willen trekken	32
2.3	Onbetrouwbaar in afwezigheden en niet naleven van afspraken	32
2.4	Discrepantie zeggen – doen en schijnbaar meedoen	33
2.5	Aftasten hoe ver ze kunnen gaan, de randjes ervan aflopen	35
2.6	Geen telefoonnummer willen opgeven	36
2.7	Cliënt rond zelf het gesprek af, kijkt op zijn horloge	36

3 Psychologisch weerstand **37**

3.1	Moeilijk om diepgang te bereiken	37
3.2	Ontkenning van de feiten en niet willen toegeven van fouten	37

Slot **38**

Hoofdstuk 4: Omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten aan de hand van het TOPOI-model **39**

Inleiding **39**

1 Taal **40**

1.1	Grondhoudingen	40
1.2	Indirect taalgebruik van de Marokkaanse cliënt	40
1.3	Indirect taalgebruik van de justitieassistent: parabels	41
1.4	Humor	42

2	Ordering	42
3	Personen	43
3.1	Grondhoudingen	44
3.2	Gesprek met meerder personen	44
3.3	Verwijzen naar de reactie van de in-group van de cliënt	45
4	Organisatie	45
5	Inzet	46
	Slot	47
	Besluiten	48
	Bronnenlijst	50
	Bijlagen	52

Inleiding

Mijn keuze voor het onderwerp van deze scriptie is gegroeid vanuit praktijkervaringen op mijn stageplaats in een justitiehuis en heeft als voedingsbodem mijn interesse voor vreemde culturen.

Om mijn motivatie voor dit onderwerp beter te kunnen plaatsen ga ik hier eerst een korte verduidelijking geven van het sociale aspect van het werk van de justitieassistent, namelijk het contact met de cliënt. Ik wil hier het belang van rapportage niet ontkennen, maar ga hier niet verder over uitweiden daar dit van mindere relevantie is voor deze scriptie.

Het sociale deelaspect van het werk van de justitieassistent bestaat uit de individuele begeleiding van cliënten die in aanraking zijn gekomen met het gerecht. Binnen deze gedwongen begeleiding gaat er aandacht uit naar de context van de gepleegde feiten en hoe nieuwe feiten in de toekomst vermeden kunnen worden. De positie die de justitieassistent hier inneemt is tweevoudig. Enerzijds dient een vertrouwensrelatie met de cliënt te worden opgebouwd, anderzijds dient de justitieassistent ook toezicht te houden op het naleven van de voorwaarden. Cliënten die een verplichte probatiebegeleiding of VOV-begeleiding (Vrijheid Onder Voorwaarden; in afwachting van het proces) volgen moeten namelijk een aantal probatie- of VOV-voorwaarden opvolgen.

Gedurende de begeleiding poogt men als justitieassistent een band op te bouwen met de cliënt. Ongeveer op maandelijks basis vindt er een gesprek van ongeveer een uur plaats met de cliënt, hetzij op het justitiehuis zelf, hetzij bij de cliënt thuis. Aangezien de gepleegde feiten gekaderd dienen te worden binnen de gehele context van de cliënt, krijgt men als justitieassistent een uitgebreid beeld op wie de cliënt is, hoe hij functioneert, hoe hij zijn leven inricht en hoe zijn levensomstandigheden zijn. Van hieruit gaat men dan samen met de cliënt aan de slag rond problematische aspecten in zijn leven om nieuwe feiten in de toekomst te vermijden.

In het justitiehuis waar ik mijn stage heb gelopen zijn de meeste cliënten van autochtone afkomst. Het kleinere percentage allochtone cliënten bestaat vooral uit mensen van Marokkaanse afkomst.¹

Binnen mijn stage heb ik zelf twee Marokkaanse cliënten begeleid en heb ik ook gesprekken van andere justitieassistenten met Marokkaanse cliënten meegevolgd. Ik ervoer een verschil in de begeleiding van Marokkaanse cliënten en cliënten van autochtone afkomst. Het intrigeerde mij dat Marokkaanse cliënten zich anders opstellen tijdens de begeleiding dan autochtone cliënten. Zonder te willen veralgemenen, had ik de indruk dat Marokkaanse cliënten vaak een stuk assertiever zijn, de indruk geven steviger op hun benen te staan en een andere manier van vertellen hebben. Dit zijn natuurlijk maar indrukken, maar ze hebben mij wel bezig gehouden. Maar van waar komen die indrukken? En hoe kan men hier als justitieassistent goed mee omgaan?

De indrukken en vragen die daaromtrent rijzen, spelen een belangrijke rol in de begeleiding van Marokkaanse cliënten. Wederzijds onbegrip kan een obstakel vormen voor een degelijke begeleiding. Onder andere door wederzijds onbegrip kan het zijn dat

¹ DE BEARDEMAEKER, H., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

de begeleiding niet van een leien dakje loopt, en dan wordt al vlug de term weerstand in de mond genomen.

Om mijn indrukken over Marokkaanse cliënten wat meer praktijkachtergrond te geven heb ik van een tiental justitieassistenten interviews afgenomen over weerstand bij Marokkaanse cliënten. De interviewvragen vindt u terug in bijlage.

In deze scriptie stel ik mij dan ook de vraag hoe men als justitieassistent kan omgaan met het ervaren van weerstand bij Marokkaanse cliënten. Daartoe licht ik in het eerste hoofdstuk toe wat we verstaan onder weerstand bij de cliënt.

In het tweede hoofdstuk werp ik een blik op de Marokkaanse cultuur aan de hand van het Marokkaanse gezin en de Marokkaanse familie. Met het tweede hoofdstuk beoog ik twee doelen.

- 1) De lezer informeren over de Marokkaanse normen, waarden en gewoonten om zo eventueel onbegrip ten aanzien van Marokkaanse cliënten te verminderen.
- 2) Een theoretische basis leggen om weerstand bij Marokkaanse cliënten en het hiermee omgaan in hoofdstuk 3 en 4 beter te kunnen plaatsten en verantwoorden.

Voor het derde hoofdstuk baseer ik mij op wat er aan het licht is gekomen in de interviews met justitieassistenten. Uit de verschillende interviews heb ik de vormen van weerstand gehaald die door de justitieassistent zijn ervaren. Deze bespreek ik per titel, onderverdeeld naar de soorten weerstand zoals weergegeven in het eerste hoofdstuk. Ik poog hierbij ook zoveel mogelijk de link te leggen naar het Marokkaans gezinsleven.

In het vierde en laatste hoofdstuk bespreek ik hoe de justitieassistent kan omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten, rekening houdend met de culturele bepaaldheid.

Ik wil hier niettemin de nodige aandacht besteden aan de culturalistische valkuil en de Marokkaanse cliënt niet reduceren tot zijn culturele achtergrond.

Voor dit laatste hoofdstuk laat ik mij voor een groot stuk leiden door het werk van Edwin Hoffman². Deze auteur is trouwens van grote invloed geweest op deze gehele scriptie en mijn beeldvorming over interculturele communicatie. Het werk van Edwin Hoffman heeft er ook toe bijgedragen dat de tips om met weerstand bij Marokkaanse cliënten om te gaan ook bruikbaar zijn in het contact met cliënten in het algemeen, afgezien van de etnische afkomst van de cliënt.

De globale doelstelling van deze scriptie is tweeërlei. Enerzijds wil ik bepaalde aspecten van de Marokkaanse cultuur toelichten om eventueel onbegrip over gedrag van Marokkaanse cliënten te verminderen en anderzijds wil ik een bescheiden inzicht afleveren om te beter te kunnen omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten.

Het zal misschien opvallen dat in deze scriptie minder aandacht uitgaat naar de religieuze achtergrond van Marokkaanse cliënten. Het is een bewuste keuze om de overwegend Islamitische religie die de meest Marokkanen praktiseren niet uitgebreid te bespreken, daar deze minder relevant lijkt om weerstand bij Marokkaanse cliënten te

² HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, 369 blz.

verduidelijken. Daarbij wil ik er waakzaam voor zijn Marokkaanse moslims niet tot hun moslim-zijn te reduceren, zoals steeds meer dreigt te gebeuren in onze polariserende global village.

Hoofdstuk 1: Definitie van weerstand

Inleiding

Iedere hulpverlener kan beslist situaties aanhalen waar hij weerstand heeft ervaren bij de cliënt. De term weerstand is dan ook een typische 'sociaal werkers term'. Maar wat houdt die weerstand nu precies in?

Heel wat stromingen hebben weerstand onder de loep genomen, elke stroming met haar eigen benadering en visie, haar eigen verklaringsmodellen en oorzaken. Ik haal er hier twee aan.

Binnen de psychoanalyse wordt weerstand bijvoorbeeld omschreven als een onbewust afweermechanisme om bedreigende impulsen en gedachten in het onbewuste te houden. Deze afweermechanismen zijn dan verdringing, ontkenning, rationalisering of projectie.³

Het behaviorisme ziet weerstand dan weer als aangeleerd gedrag. Cliënten hebben in het verleden ervaringen opgedaan en associëren deze met situaties in het heden. Naargelang de associaties vertoont de cliënt dan gedrag dat de justitieassistent al dan niet als weerstand beschouwt.⁴

Het is niet de bedoeling de verschillende visies op weerstand volgens iedere stroming te beschrijven. Daarom zal ik mij hier hoofdzakelijk door één stroming laten leiden, namelijk die van het systeemdenken.

Gedurende de opleiding Sociaal Werk wordt het systeemdenken het meest toegelicht en wordt aangeleerd contextueel te denken. Ook binnen de dagelijkse beroepspraktijk in justitiehuzen wordt veel aandacht besteed aan de gehele context van de cliënt. Justitieassistenten pogen een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van het leven van de cliënt met zijn verschillende levensgebieden zoals gezin, familie, vrienden- en kennissenkring, werk en leefomgeving.

Hierbij gaat ook veel aandacht naar het functioneren van de justitieassistent zelf en de invloed die dit op de cliënt kan hebben. Ook de invloed die de cliënt op zijn beurt op de justitieassistent heeft wordt niet uit het oog verloren.

Om het begrip weerstand verder te verklaren, gaat mijn voorkeur uit naar de stroming van het systeemdenken omdat deze momenteel het meest prominent is, een breed toepassingsveld heeft en ook het dichtst bij mijn praktijksituatie en opleiding aanleunt.

In een notendop is de systeemtheoretische benadering van weerstand de volgende: 'Weerstand is feedback die de andere mij geeft. Weerstand is mijn interpretatie van het gedrag van de andere. Weerstand is mijn "probleem".'⁵ Weerstand vindt dus plaats in de interactie tussen justitieassistent en cliënt. Er wordt pas over weerstand gesproken als de justitieassistent dat zo interpreteert. De ene justitieassistent ervaart een bepaald aspect van de gedraging van een cliënt al vlugger als weerstand dan een ander.

Het eerste gesprek dat plaatsvindt tussen cliënt en justitieassistent noemt het aanvangsgesprek. Tijdens dit gesprek doet de justitieassistent zijn

³ Vrij naar: WAUTERS, E., Als justitieassistent omgaan met weerstand in de gedwongen hulpverlening. 'niet-gepubliceerd eindwerk', Gent, Arteveldehogeschool – Campus Sint-Annaplein, 2001-2002, blz. 19.

⁴ Vrij naar: Ibid., blz. 22.

⁵ JASPERS, N., Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. Impuls, jrg. 26, nr. 3, 1996, blz. 104.

rolverduidelijking, geeft hij uitleg over de probatiemaatregel, peilt hij naar de verwachtingen van de cliënt en diens visie op de gepleegde feiten.

Tijdens mijn uitleg over de probatiemaatregel aan Hamid, een jonge Belg van Marokkaanse afkomst, onderbrak hij mij regelmatig met bedenkingen over de probatiemaatregel. Zo zei hij bijvoorbeeld: "Ik weet niet of ik altijd op bureelgesprek ga kunnen komen, want ik heb het niet gemakkelijk met mijn schoolwerk en moet er veel tijd aan besteden". Persoonlijk heb ik dit niet als weerstand geïnterpreteerd. Ik had de indruk dat Hamid praktisch mededacht naar hoe we de probatiebegeleiding konden inrichten.

Een collega met wie ik dit nadien besprak, interpreteerde dit wel als een poging van Hamid om onder de begeleiding uit te komen.

1 Uitingsvormen⁶

"Hij geeft mij het gevoel dat ik een racist ben", "Hij ontkent de feiten", "Hij komt altijd te laat.", "Hij tast constant af hoe ver hij kan gaan".

Het zijn veel gehoorde klachten over cliënten waarbij de justitieassistent weerstand ervaart in de begeleidingscontext. Het kunnen allemaal uitingsvormen van weerstand zijn. De verschillende uitingsvormen van weerstand kunnen ingedeeld worden in een aantal arbitraire categorieën.

1.1 Verbaal en non-verbaal

Communicatie kan zowel verbaal én non-verbaal plaats vinden. Woorden en zinnen hebben hun betekenis maar de manier waarop iets wordt meegedeeld, zegt vaak minstens even veel over de inhoud van de boodschap als over de betekenis van de woorden zelf. Het non-verbale aspect van de communicatie kan informatie geven over de achterliggende gevoelswaarde van de boodschap, de intentie, de bedoeling en het verhoudingsaspect tegenover de ander.

Toen Hamid mij zei dat hij door zijn schoolwerk niet veel tijd over had, zei hij dit op een bezorgde wijze. Ik interpreteerde de boodschap als: "Ik hoop dat dit geen probleem vormt voor mijn probatiebegeleiding". Had hij hetzelfde gezegd op een verveelde manier zou ik de boodschap waarschijnlijk geïnterpreteerd hebben als: "Pff, waar jij nu mee afkomt, ik heb wel wat beters te doen."

1.2 Vecht- en vluchtgedrag

"Die cliënt zegt altijd dat hij het gaat doen en stemt altijd in met mijn voorstellen, maar eenmaal het puntje bij het paaltje komt, is er niets van in huis gekomen." of "Amai, die Marokkaanse vader stak zijn verontwaardiging over het vonnis ook niet onder stoelen of banken. Hij zat met zijn armen in de lucht

⁶ Vrij naar: JASPERS, N., Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. *Impuls*, jrg. 26, nr. 3, 1996, blz. 104 – 105.

te roepen dat het gerecht zich niet moet bemoeien met de opvoeding van zijn zoon."

In het eerste citaat is sprake van vluchtgedrag. Vluchtgedrag is bedekt, indirect, passief, vaak regressief. Uitstellen, rond de pot draaien, afdwalen, afwezigheid en ontkennen zijn andere voorbeelden van vluchtgedrag. 'Ja' zeggen maar 'neen' doen, is een veelgehoorde klacht van justitieassistenten over Marokkaanse cliënten. Dit wordt verder uitgediept in hoofdstuk 3.

Het tweede citaat is een voorbeeld van vechtgedrag. Vechtgedrag is open, direct, agressief. Het wordt ervaren alsof de cliënt de justitieassistent aanvalt.

De meeste justitieassistenten vinden vluchtgedrag moeilijker om mee om te gaan dan vechtgedrag. Bij vechtgedrag is de cliënt veel duidelijker aanwezig. Men krijgt het gevoel dat men weet wat men aan de cliënt heeft, wat hij denkt, hoe hij zich voelt. Omgaan met vluchtgedrag ligt een stuk moeilijker daar de beleving van de cliënt niet geëxpliciteerd wordt en minder duidelijk aan de oppervlakte komt.

1.3 Verschil in intensiteit

Tijdens de interviews over weerstand bij Marokkaanse cliënten die ik van een tiental justitieassistenten heb afgenomen, vertelde een justitieassistent mij de indruk te hebben dat autochtone cliënten over het algemeen directer en meer confronterend zijn, terwijl Marokkaanse cliënten een ongenoegen voorzichtiger uiten.

Uitingen van weerstand kunnen verschillen in intensiteit. Als de intensiteit van de weerstand erg hoog is, kan deze escaleren tot een conflict. Dan verliezen de gesprekspartners het eigenlijke onderwerp uit het oog en reduceert het gesprek zich tot een wederzijdse poging de andere te overtroeven of zelfs te vernietigen.

1.4 Emotioneel en rationeel

Deze twee polen zijn niet los van elkaar te zien. Een boodschap bevat een rationeel en emotioneel aspect. Ieder argument is gekleurd door een achterliggende gevoelswaarde die aan de inhoud van het argument verbonden is. Toch kan het ene facet al dan niet overwicht hebben op het andere. Ook hier hangt het van de interpretatie van de justitieassistent af welke pool het meest overwicht heeft.

De mate van emoties die verbonden zijn aan een boodschap, kan veel verklaren over de waardengeladenheid die een onderwerp heeft bij de cliënt. Anderzijds verklaart de manier waarop de justitieassistent interpreteert en reageert, ook veel over zijn eigen persoon en de waarde die hij aan bepaalde onderwerpen hecht.

De Marokkaanse vader die een probatiemaatregel was opgelegd voor slagen en verwondingen ten aanzien van zijn zoon reageerde woedend op zijn veroordeling en aanvaardde de probatiemaatregel niet. Dit interpreteerde ik als een uiting van een vader, die blijkbaar veel waarde hecht aan zijn rol als opvoeder en de inmenging van het gerecht geenszins weet te appreciëren. Anderzijds oordeelde

ik misschien te vlug dat de vader de probatiebegeleiding als ondersteuning voor zijn opvoeding kon gebruiken en hield ik er geen rekening mee of hij dit ook effectief wilde.

1.5 Individueel of groepsgebonden

De probatiebegeleiding is een hoofdzakelijk individuele begeleiding waarbij het gesprek plaatsvindt tussen de justitieassistent en de cliënt. Van weerstand van een groep is dus niet zo vaak sprake. Toch kan het gebeuren dat een cliënt een derde persoon meeneemt op bureelgesprek. Dit kan geïnterpreteerd worden als weerstand. Het is dan aan de justitieassistent om de derde persoon al dan niet te laten deelnemen aan het gesprek.

Anderzijds kan een driegesprek soms meer opbrengen dan een gesprek met de cliënt alleen, bijvoorbeeld bij conflictsituaties.

Weerstand van een groep kan ook indirect in de individuele begeleiding tot uiting komen. Bij uitspraken zoals "Bij ons is dat anders", "Wij vinden dat..." dient de vraag gesteld te worden, wie bedoeld wordt met de term 'wij' of 'ons'. Als de Marokkaanse vader zegt: "Bij ons gaat dat zo.", bedoelt hij dan: "Bij ons, Marokkanen", "Bij ons, in het gezin", "Bij ons, vaders"?

1.6 Pre- en postweerstand

'Bij preweerstand uit de ander, op basis van vermoedens of om me voor te zijn, al weerstand vóór de mededeling of actie gebeurt. Bij postweerstand is de weerstand echt een reactie op een boodschap van mij.'⁷

Preweerstand is dus gebaseerd op verwachtingen van de cliënt en vaak gebaseerd op geruchten. Zo staan Marokkaanse cliënten vaak weigerachtig tegenover de probatiebegeleiding nog voor deze van start is gegaan, omdat ze zich geïsoleerd voelen door het Belgisch gerecht.

2 Functie van weerstand

'Weerstand is een feedback-reactie. Het is een signaal van de ontvanger van mijn boodschap waarmee hij wil aangeven dat ik op zijn (psychologisch, lichamelijk, materieel, actie-) terrein kom.'⁸

Hierbij ervaart de cliënt een zekere bedreiging omdat zijn persoonlijk territorium wordt betreden. Het gaat er niet om in hoeverre de justitieassistent bepaalde interventies bedreigend vindt voor de cliënt, maar het gaat om de beleving van de cliënt zelf. Hij is het die de bedreiging vanuit zijn eigen referentiekader ervaart en hier met weerstand op reageert. De mate van weerstand hangt dus af van de mate van bedreiging die de cliënt ervaart.

⁷ JASPERS, N., Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. *Impuls*, jrg. 26, nr. 3, 1996, blz. 105.

⁸ Ibid., blz. 105.

Weerstand kan ook een uiting zijn van de vraag van de ander om rekening met hem te houden. Sommige zaken liggen gevoelig bij cliënten. De cliënt laat de justitieassistent dan wel toe in zijn territorium, maar geeft te kennen dat hem dit niet gemakkelijk valt.

3 Soorten weerstand⁹

In de literatuur onderscheidt men verschillende soorten weerstand: het kan cultureel bepaald zijn, psychologisch of praktisch.

Datgene wat de justitieassistent voorstelt, botst met het referentiekader, de ingesteldheid of opvattingen van de cliënt. De cliënt voelt zich bedreigd of vraagt rekening met hem te houden. De ervaring van bedreiging komt dan voort uit de botsing van de actie van de justitieassistent met een deelgebied van de leefwereld van de cliënt. Deze deelgebieden kunnen cultureel, praktisch of psychologisch zijn.

3.1 Culturele weerstand

Een persoon is lid van verschillende groepen. Een Marokkaans meisje kan bijvoorbeeld tegelijk Belgische, Marokkaanse, Vlaamse, meisje, leerlinge of zus zijn. Het Marokkaanse meisje behoort dus tot deze verschillende culturele entiteiten. Het meervoudige en multiculturele karakter van ieders identiteit betekent dat iemand nooit alleen maar kan en mag benaderd worden in één bepaalde sociale identiteit.¹⁰ De justitieassistent moet er zich dus voor behoeden het meisje alleen als Marokkaanse te zien en haar weerstand volledig vanuit dit gezichtsveld te benaderen.

Iedere culturele entiteit heeft zijn eigen waarden, normen, overtuigingen en opvattingen die de leden van die culturele entiteit met elkaar delen. Deze waarden, normen, overtuigingen en opvattingen bepalen mee hoe de cliënt zich opstelt ten aanzien van de boodschap die hij van de justitieassistent ontvangt.

Voelt de cliënt zich bedreigd in zijn culturele bepaaldheid door de ontvangen boodschap, dan kan hij gedrag vertonen, dat door de justitieassistent als weerstand wordt geïnterpreteerd. Hier spreken we dan van culturele weerstand.

3.2 Praktische weerstand

Jan is veroordeeld voor een probatiebegeleiding van 5 jaar wegens het bezit en verkoop van verdovende middelen. Hij is reeds enige tijd werkloos en één van zijn probatievoorwaarden is het vinden en houden van werk. Jan ontvangt geen werkloosheidsuitkering noch leefloon. Toen ik hem vroeg hoe het ging met zijn zoektocht naar werk, bleek hij nog niet erg veel inspanningen te hebben geleverd. Ook in het verdere verloop van de begeleiding kwam er niet veel verandering in zijn motivatie om werk te zoeken.

⁹ Vrij naar: JASPERS, N., *Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. Impuls*, jrg. 26, nr. 3, 1996, blz. 106 - 107.

¹⁰ HOFFMAN, E., *Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 15.

Toen ik op zoek ging naar mogelijke oorzaken voor zijn gebrek aan motivatie bleek dat Jan financieel werd onderhouden door zijn vriendin, soms wat bijverdiende met rommelmarkten en eigenlijk best tevreden was met zijn materiële situatie.

Anderzijds uitte hij wel de wil om een vaste daginvulling te hebben en gaf aan zich vaak te vervelen.

In dit voorbeeld maakt Jan een kosten/baten-balans. Wegen de voordelen op tegen de nadelen? Wat is de moeite die hij moet doen? Hoe groot is de druk? Wat brengt het hem op? Hoe lang duurt dat? Hoeveel energie moet hij hierin investeren? Wat zijn de gevolgen als hij al dan niet werk vindt? Welke ondersteuning wordt hem geboden?

In de beleving van Jan leiden de antwoorden op deze vragen niet tot voldoende motivatie om serieus werk te zoeken. In die zin heeft Jan dus praktische weerstand tegen de probatiemaatregel en de voorwaarde om werk te vinden en te houden.

3.3 Psychologische weerstand

‘Psychologische weerstand wil zeggen dat de ander vraagt om rekening te houden met zijn zelfwaarde en zijn relationele positie.’¹¹ Wanneer de justitieassistent het territorium van een cliënt raakt of betreedt, dan vraagt hij hem om een reactie, een aanpassing. Dit kan bij de cliënt het gevoel veroorzaken, dat zijn vroegere doen en laten niet meer kan, dat hij van het oude afstand moet doen, terwijl het nieuwe evengoed naast het oude kan bestaan, het kan aanvullen.

Als dit niet goed geëxpliciteerd wordt, kan de cliënt zich aangevallen voelen in zijn zelfwaarde. Hij heeft namelijk de indruk dat hij zijn oude gewoonte moet opgeven terwijl dit een deel van zijn identiteit uitmaakt. Dit vormt het cognitief aspect van psychologische weerstand.

Voor het conatief-affectieve aspect¹² van psychologische weerstand stelt zich de vraag in welke mate datgene wat de justitieassistent voorlegt, beantwoordt aan de noden van de cliënt. Ziet de cliënt ook de noodzaak van verandering in? Kan hij leven met de onzekerheid die een verandering teweeg brengt? Hoe groot is de faalangst?

Ook op relationeel vlak ten aanzien van de justitieassistent (relationeel aspect) is aanpassing voor de cliënt niet altijd even evident. In welke positie voelt de cliënt zich geplaatst? Vertrouwt hij de justitieassistent? Wie heeft welke invloed?

Welk aspect van psychologische weerstand ook de bovenhand mag hebben, in elk geval dient de justitieassistent rekening te houden met de identiteit en autonomie van de cliënt.

Slot

In het voorbije hoofdstuk heb ik gepoogd een definitie van weerstand te geven, bekeken vanuit het systeemdenken. Hiermee hoop ik duidelijk te hebben gemaakt wat onder weerstand moeten worden begrepen en hoe dit kan worden gekaderd.

¹¹ JASPERS, N., Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. *Impuls*, jrg. 26, nr. 3, 1996, blz. 103 – 113.

¹² Conatief: gericht op verandering

Hoofdstuk 2: Het Marokkaans gezinsleven

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op het Marokkaans gezinsleven. Ik heb ervoor gekozen het gezinsleven verder uit te diepen omdat deze de hoeksteen van de samenleving vormt. De eerste socialisatieprocessen vinden namelijk plaats binnen het kerngezin. Hier leert het kind de primaire waarden en normen. De opvoeding die een kind meekrijgt is grotendeels bepalend voor zijn gedrag en beïnvloedt ook hoe hij zijn verdere leven inricht. Daarnaast vormt de opvoeding ook een synthese van de geldende waarden, normen en gebruiken binnen een etnische cultuur.

“Van kleine (Marokkaanse) kinderen wordt ook niet veel geëist. Men laat ze niet huilen en sust ze onmiddellijk door ze bijvoorbeeld de borst te geven. Wanneer ze iets doen dat niet mag of dat gevaarlijk is, zal men dit niet echt verbieden doch eerder proberen hun aandacht af te leiden. Kleine kinderen ontwikkelen zich op deze manier tot dwingelanden die verwachten dat iedereen voortdurend klaar staat om hun verlangens te bevredigen.”¹³

Bovendien zijn er natuurlijk nog heel wat andere factoren die iemands gedrag bepalen. Zoals ook de soorten weerstand onderverdeeld worden in culturele, praktische en psychologische weerstand, wordt iemands gedrag ook bepaald door zowel persoonlijke, praktische als culturele factoren.

Een andere en minstens even belangrijke motivatie voor deze keuze om het Marokkaans gezinsleven te bekijken is dat het gezins- en familielevens een uiterst belangrijke rol speelt binnen de Marokkaanse cultuur. Vandaar dat de Marokkaanse cultuur vaak een familiecultuur wordt genoemd. Denk maar aan termen zoals de familie-eer of bloedwraak.

Om weerstand van Marokkaanse cliënten beter te kunnen plaatsen lijkt het aangewezen een beeld te krijgen van de Marokkaanse cultuur, met als uitgangspunt het gezinsleven.

We moeten ons er echter wel voor behoeden, gedrag van Marokkaanse cliënten niet uitsluitend vanuit deze culturalistische visie te benaderen. Men moet ook voldoende oog hebben voor de persoonlijkheid en aangeboren eigenschappen van de cliënt.

Iemands gedrag is niet uitsluitend bepaald door zijn etnische cultuur maar ook door ondermeer zijn persoonlijke ervaringen, vrienden- en kennissenkring, werk- en leeromgeving.

De identiteit van een Marokkaanse cliënt mag dus niet worden gereduceerd tot zijn etnische identiteit. Zo zouden we ontkennen dat ieders identiteit dynamisch, sociaal geconstrueerd en meervoudig van karakter is.¹⁴

Mohamed, de Marokkaanse vader, had zijn zoon geslagen met een engelse sleutel. De politie was erbij gehaald en in afwachting van het vonnis liep de vader een VOV-begeleiding. Tijdens het aanvangsgesprek van de VOV-

¹³ HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 31.

¹⁴ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 114 – 115.

begeleiding zei de vader al roepend dat niet hij veroordeeld moet worden, maar zijn zoon omdat deze niet naar zijn vader luistert.

Als men in dit voorbeeld geen rekening houdt met de culturalistische valkuil, zou men er al vlug van kunnen uitgegaan dat de vader gedrag stelt dat volkomen normaal is binnen de Marokkaanse cultuur. De relatie vader-zoon in de Marokkaanse gemeenschap is namelijk erg formeel. Vooral de traditionele vaders houden veel afstand tot hun kinderen om hun gezagsfunctie veilig te stellen. Komt de gezagsfunctie van de vader toch in gevaar, kan hij zijn gezag opeisen door zijn kinderen te slaan.¹⁵

Maar naast deze etnisch-culturele bepaaldheid kunnen nog heel wat andere factoren een rol spelen. De vader kan van nature nogal opvliegend zijn. Of misschien is hij wel erg prikkelbaar omdat het niet goed gaat op zijn werk. Of is de relatie met zijn zoon al lange tijd verzuurd en kwam het nu tot een uitbarsting.

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt eerst het concept cultuur behandeld en wordt daarop aansluitend het Marokkaans gezinsleven onder de loep genomen.

1 Wat verstaan we onder cultuur?

De term cultuur is niet eenduidig te definiëren. Iedere definitie geeft blijk van een eigen benadering van cultuur. Zo geeft het cultuurrelativisme vanuit zijn opvattingen een totaal andere invulling aan de term 'cultuur' dan het ethnocentrisme.

Hoe moeilijk (onmogelijk) het is om een éénduidige definitie van cultuur te geven komt ook tot uiting in het werk van Kroeber en Kluckhohn (1954) waarin (toen al) meer dan tweehonderd verschillende definities van het concept cultuur staan weergegeven.¹⁶

Ongeacht de enorme verscheidenheid aan definities van het concept cultuur haal ik hier twee definities aan, omdat deze bruikbaar zijn voor het thema.

De eerste definitie geeft de, volgens Jonkers, meest dominante visie op cultuur weer: "Cultuur is in deze voorstelling een solide en harmonieus kader voor mensen om te handelen en betekenis te geven aan het dagelijkse leven. Cultuurdragers zouden om die reden belang hebben bij behoud en veiligstelling van hun culturele kader door overdracht op volgende generaties. Dit is een statische en passieve, deterministische benadering van cultuur. Hoewel dit cultuurbegrip en de daaruit voortkomende culturalistische verklaringen theoretisch al lang zijn ingehaald, zijn zij nog steeds het meest dominant om cultuurverschillen en maatschappelijke problemen te duiden."¹⁷

Vanuit systeemtheoretisch oogpunt geeft Hoffman in zijn boek 'Interculturele gespreksvoering' de volgende definitie aan cultuur:

"Het begrip cultuur is een beschrijvende term. Het is te gebruiken om vanuit een waarnemersstandpunt sociale systemen te beschrijven. We zien dat mensen geboren worden en opgroeien binnen allerlei sociale systemen als familie, straat, school, buurt,

¹⁵ VERPAALLEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 58.

¹⁶ PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 37.

¹⁷ JONKERS, M., De culturalistische valkuil van wijkverpleegkundigen. Opvoedingsondersteuning aan Marokkaanse moeders op consultatiebureaus. Cultuur migratie gezondheid, jrg. 13, nr. 3, 2005, blz. 22.

stad, streek en nationale samenleving. Binnen elk van die sociale systemen bestaat een voorgestructureerde sociale orde. Het samenleven en samenwerken binnen zo'n sociaal systeem is op een bepaalde wijze georganiseerd, verloopt op een bepaalde wijze. Om dit samenleven en samenwerken op die bepaalde wijze mogelijk te maken, bestaat binnen elk sociaal systeem een cultuur. In dit verband spreken we van cultuur als beschaving.

Cultuur is dan te omschrijven als de gemeenschappelijke wereld van ervaringen, waarden, symbolen, praktijken en kennis die een bepaald sociaal systeem kenmerkt."¹⁸

De laatste definitie is het meest bruikbaar, omdat deze het dichtst aansluit bij de benadering die ik in deze scriptie wil aanhangen, namelijk de systeemtheoretische benadering. (zie inleiding hoofdstuk 1).

2 Functie van het Marokkaans gezin in de Berbersamenleving

2.1 De Berbers in Marokko

De overgrote meerderheid van de Marokkanen die rond de jaren '70 naar België en Nederland zijn afgezakt, zijn Berbers afkomstig uit het Noordelijke Rifgebergte.¹⁹

De Berbers zijn de oorspronkelijke bewoners van Noord-Afrika. Na de komst van de islam in de achtste eeuw hebben veel Berbers de Arabische taal en cultuur overgenomen, maar ruim een derde deel van de huidige bevolking in Marokko spreekt nog een Berbertaal. Er zijn drie hoofdgroepen: de Riffijnen in het Noordelijke Rifgebergte, de Chleuh in de westelijke Hoge Atlas en Anti Atlas en de Berber in de Midden Atlas.²⁰

Noord- en West-Marokko hebben een Middellandse Zee-klimaat. Overal zijn de zomers heet en droog en de meeste regen valt in het winterseizoen. De regen is zeer onregelmatig en in sommige jaren heeft de Marokkaanse landbouwer met grote droogte te kampen.²¹

Marokko is geen vruchtbaar land en overleven was voor de Berbers dan ook geen evidentie. In het boek "De familie van Si Abd Allah. De geschiedenis van een familie uit de Rif."²² vertelt een familielid bijvoorbeeld dat het een ramp was als een ezel een poot brak omdat de familie zelfs op jaarbasis niet genoeg verdiende om een nieuwe ezel te kopen.

¹⁸ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 27.

¹⁹ HUYBRECHS, A., Omgaan met allochtonen. Niet-gepubliceerde cursus, Antwerpen, Ondersteuningsteam allochtonen Antwerpen, 2005, 57 blz.

²⁰ HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 5.

²¹ Ibid., blz. 3.

²² MUNSON, H., De familie van Si Abd Allah. De geschiedenis van een familie uit de Rif. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.12), Leiden, Coördinaat, 1984, 39 blz.

2.2 Belang van verwantschapsrelaties in de Berbersamenleving

De arbeid werd georganiseerd vanuit de familie: grootouders, kinderen en kleinkinderen. Het hoofd van de familie beslist wie, waar en wanneer welke activiteit zal uitvoeren.²³ Een goeie organisatie en samenwerking was noodzakelijk om de overlevingskansen van een familie te verhogen.

Verwantschapsrelaties zijn voor Marokkanen dan ook belangrijker dan voor westerlingen. Een individu wordt meer gewaardeerd om zijn familie en sociale relaties dan om zijn vaardigheden, prestaties en eigenschappen. De belangrijkste eigenschap van de Marokkaanse verwantschapsorganisatie is patrilineariteit. Dit betekent dat alleen afstamming in de mannelijke lijn telt. In de westerse samenleving wordt via dit principe alleen de familienaam toegekend, maar in Marokko betekent het dat alle mannen een vaste plaats toegewezen krijgen in de uitgebreide familie. Binnen elke groep ligt het gezag bij de mannen, meestal de oudere mannen van de groep.²⁴

2.3 De uitgebreide familie

De uitgebreide familie is een groep die in haar volledige vorm uit drie generaties bestaat: een echtpaar, hun zonen met eventuele echtgenoten, hun ongehuwde dochters (de gehuwde dochter valt immers onder de familie van haar echtgenoot) en hun kleinkinderen. Het hoofd van de groep is de grootvader of, zo deze overleden of onbekwaam is, zijn oudste zoon. Een uitgebreide familie woont onder één dak, in een huis met gemeenschappelijke keuken, gastenkamer en opslagplaatsen.²⁵

2.4 Eer en schande

2.4.1 Persoonlijke eer en schande

In de Marokkaanse samenleving spelen eer en schande een grote rol. De eer en schande van een individuele persoon zijn onlosmakelijk verbonden aan die van de familie en omgekeerd. Als een gezinslid dus een handeling stelt die als schandelijk wordt gezien, komt ook de eer van de familie in het gedrang. En omgekeerd zal een persoon afkomstig uit een familie met groot aanzien, met meer eer behandeld worden.

Zo wordt van een man van eer bijvoorbeeld verwacht dat hij zijn vrouw goed kan kleden en grote feesten kan geven. Dit houdt telkens ook een uitdaging in tegenover ander mannen. Het komt er op aan de meerdere te zijn: beter, sterker, rijker, godsdienstiger, vrijgeviger, moediger.

Het gebruik van lichamelijk geweld wordt niet geschuwd wanneer een persoon andermans domeinen overschrijdt door bijvoorbeeld te stelen, andermans vrouw te benaderen of andermans familieleden te beledigen. Aantasting van de eer kan dus

²³ HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr. 14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 15.

²⁴ Ibid., p25.

²⁵ Ibid., p25.

hersteld worden door een aangepaste moedige reactie. Tot in het recente verleden gaf dit aanleiding tot veel agressie, bloedvergieten, veten en oorlog.

Het begrip eer raakt nog andere aspecten. Het veronderstelt ook elementair fatsoen en godsdienstigheid. Wie het goed stelt, bewijst immers dat Allah hem welgezind is omdat hij een goede moslim is.

Eer slaat ten slotte op een waardering door de anderen. Het gaat altijd om de door de ander geobserveerde aspecten van iemands gedrag.²⁶

Wat eervol is en wat niet, wordt bepaald door algemene opvattingen. Wat eervol is, wordt bepaald door regels waar men zich aan te houden heeft, door macht (economische posities) en door de seksuele zuiverheid van vrouwen. Persoonlijke opvattingen tellen niet mee. Iedereen moet zich dus aan die algemene opvattingen houden. Het zich houden aan de regels is met name ook een zichtbaar iets. Men gaat er vanuit dat wat niemand gezien heeft, eigenlijk niet gebeurd is.²⁷

Van der Meer (1984, p 61) vat de belangrijkste regels voor respectvol gedrag, die voor veel Marokkanen gelden als volgt samen²⁸:

- 1) 'Je kunt in de aanwezigheid van anderen iemands mening of handelwijze niet bekritisieren. Kritiek, hoe goed bedoeld ook, wordt steeds opgevat als een aantasting van eer, behalve wanneer deze onder vier ogen gegeven wordt en niet in directe bewoordingen. Een mindere kan alleen maar vage, ingeklede suggesties doen.'
- 2) 'Je kunt iemand niet en public tegenspreken, vooral geen meerdere. De leeftijd en status van een persoon bepalen de mate waarin je iemand kunt tegenspreken.'
- 3) 'Wat op een directe wijze gevraagd wordt, kun je niet weigeren. Je moet wel beloven het te doen. Daarom zijn veel beloftes in Marokko in feite afgedwongen, en men is dan ook niet verplicht zo'n belofte na te komen.'
- 4) 'Een goed excuus is veel beter dan een simpele uitleg. Een weigering vergt in Marokko een meer omstandige verklaring dan Nederlanders gewend zijn. Marokkanen (en Turken) zijn voor Nederlandse begrippen ook heel behendig in het snel bedenken van een goed klinkend excuus. Excuses worden meestal gewaardeerd als middelen om gezichtsverlies te vermijden.' Als u op huisbezoek gaat bij Marokkaanse of Turkse ouders, is het belangrijk om bij het weggaan een goede reden te noemen, bijvoorbeeld: 'ik moet weg, want ik moet nog boodschappen doen.' Als u alleen zegt dat u weg moet, kan dit uitgelegd worden alsof u het niet naar uw zin heeft.
- 5) 'Je kunt vaak niet zeggen waar het op staat, ook al lijkt dat erg onpraktisch. Respectvol gedrag is vaak indirect, ontwijkend, zo veel mogelijk ruimte latend voor ieder om zijn gezicht niet te verliezen'.
- 6) 'Het is moeilijker dan in Nederland om grapjes over iemand anders of over jezelf te maken; iedere schijn dat je hem belachelijk probeert te maken moet vermeden worden.'

Nauw verbonden aan het concept eer en schande, zijn respect en schaamte.

²⁶ Vrij naar: HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr. 14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 35.

²⁷ Vrij naar: Ibid., blz. 40.

²⁸ Vrij naar: Ibid., blz. 40 – 41.

"Gedrag dat de eer van anderen niet aantast, wordt in Marokko en Turkije 'respectvol' en 'schaamtevol' genoemd. Respect en schaamte behoren tot wat men noemt de 'goede manieren', 'tact' en 'beleefdheid'." ²⁹

2.4.2 Familie-eer en –schande

Naast de persoonlijke eer is er ook de eer van de familie, die zoals hierboven vermeld, onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Ook voor de familie-eer geldt: wat niemand gezien heeft, is dus eigenlijk niet gebeurd. Met andere woorden de vuile was wordt niet buiten gehangen. Verlies van eer kan schade berokkenen aan heel de in-group (familie, gezin). Problemen worden dan ook zoveel mogelijk binnenshuis gehouden en de uiterlijke schijn dient hoog gehouden te worden.³⁰ Familie-eer speelt een grote rol in de relaties tussen families onderling. Families met veel eer krijgen al vlugger vriendendiensten gedaan van andere families dan families die minder eer hebben. Ook bij het sluiten van huwelijksovereenkomsten tussen families bepaalt de eer (en bijgevolg de status) van de families mede de grote van de bruidsprijs.

Eer en schande, respect en schaamte zijn dus vier begrippen die binnen de Marokkaanse cultuur hoog in het vaandel gedragen worden. Deze gedragsregels gelden zowel binnen als buiten het gezin en hebben een grote invloed op de gedragingen van Marokkaanse cliënten binnen een begeleidingscontext.

2.5 Exotisering van het Marokkaans gezins- en familieleven

Ik wil er hier nog eens op wijzen dat de cultuur van de migrantengroep niet geëxotiseerd mag worden, maar een culturele verklaring kan een gestelde gedraging echter wel begrijpelijker maken.³¹ Daarom lijkt het mij belangrijk om van deze cultureel bepaalde gedragsregels op de hoogte te zijn. Ze vergroten het begrip van de justitieassistent ten aanzien van het gedrag van Marokkaanse cliënten en kunnen ook een aanleiding zijn om wederzijdse gedragingen bespreekbaar te stellen.

In de komende hoofdstukken wordt dieper ingegaan op hoe deze gedragsregels tot uiting komen in de probatiebegeleiding en hoe de justitieassistent hiermee kan omgaan.

3 Marokkaans gezinsleven

In het vorige hoofdstuk werd de plaats van het Marokkaans gezinsleven binnen de Marokkaanse samenleving verduidelijkt. In wat volgt ligt de nadruk op het gezin en de familie zelf. Hoe gebeurt de opvoeding? Wie neemt welke taken binnen het gezin op zich? Hoe zijn de onderlinge contacten tussen familieleden?

²⁹ VERPAALEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 40.

³⁰ Ibid., blz. 41.

³¹ Vrij naar: Vermeulen 1992: 17 uit VAN GEMERT, F., Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens. (Migratie- en Etnische Studies), Amsterdam, Het Spinhuis, 1998, blz. 13.

In wat volgt wordt een poging gedaan om een antwoord te geven op deze vragen. Er dient opgemerkt dat het hier gaat om veralgemeningen die van toepassing zijn op de meeste Marokkaanse gezinnen maar daarom niet sluitend zijn. Net zoals bij Belgische gezinnen stellen de ouders hun eigen prioriteiten binnen de opvoeding en variëren de contacten tussen de gezinsleden van gezin tot gezin.

De weergave die men hier vindt, moet gezien worden als een algemene deler en niet als een absolute waarheid die voor ieder gezin opgaat.

Bij wijze van inleiding, het volgende voorbeeld over het gezinsleven van een Marokkaanse cliënt die ik tijdens mijn stageperiode heb begeleid.

Hamid vertelde mij dat er bij hem thuis vaak ruzie is. Zijn moeder verwacht van zijn vader dat hij klusjes in huis opknapt en de tuin onderhoudt. Maar de vader zit volgens Hamid heel de dag in de zetel naar televisie te kijken of zit op café. Ook als er ruzie is, houdt zijn vader zich afzijdig (mede door het psychisch disfunctioneren van de vader). Hamid vindt dit belastend. Als er ruzie is in huis, is het altijd hij die moet tussenkomen en een bemiddelende rol moet spelen, terwijl bij zijn Marokkaanse vriendjes het de vader is die de rust in huis behoudt. Hamid is de oudste thuis en hij zegt daar veel druk van te ondervinden. Hij moet van zijn moeder het voorbeeld geven aan zijn jongere zusje en broers. Zelf zegt Hamid geen ruzie te hebben met zijn vader, maar echt veel spreken ze niet tegen elkaar.

3.1 Opvoeding van de kinderen

Dat bij de opvoeding van Marokkaanse kinderen andere prioriteiten worden gesteld dan bij de opvoeding van westerse kinderen staat buiten kijf. Niet alleen de prioriteiten liggen anders, het volledige opvoedingsgebeuren wordt anders ingericht.

“Veel hulpverleners hebben een visie op de verschillen in opvoeding die gestoeld zijn op het ‘west-oost-schema’. De westerse opvoeding wordt dan voorgesteld als individualistisch, gericht op zelfstandigheid, onderhandelen, uitleggen, stimuleren van individuele ontplooiing. Met oost wordt de ‘oosterse’ opvoeding bedoeld die karakteristiek zou zijn voor de Marokkaanse opvoedingstraditie. Deze opvoeding zou gericht zijn op collectieve belangen, conformisme, rolgedrag, autoritaire relaties, respect, gehoorzaamheid, afremmen en straffen.”³²

Deze visie houdt zeker waarheid in zich, maar lijkt echter te simplistisch. Even een voorbeeld van een opvoedingspraktijk die afwijkt van deze wat enge visie:

“Rond die leeftijd [wanneer het kind kan lopen en begint te spreken] valt er ook een verandering in de houding tegenover jongens en meisjes waar te nemen. De eerste krijgen naar verhouding meer aandacht en hun agressief gedrag wordt getolereerd en zelfs aangemoedigd. Vaak worden ze geplaagd en uitgedaagd. Hierbij waardeert men

³² Vrij naar: JONKERS, M., De culturalistische valkuil van wijkverpleegkundigen. Opvoedingsondersteuning aan Marokkaanse moeders op consultatiebureaus. Cultuur migratie gezondheid, jrg. 11, nr. 3, 2005, blz. 17.

*het wanneer de jongetjes hun mannetje staan. Soms drijft men het zo ver dat ze in huilen uitbarsten, maar dan worden ze vlug gepaaid.*³³

In dit voorbeeld verdwijnen conformisme, collectieve belangen en respect dus eerder naar de achtergrond. Het kind wordt zelfs gestimuleerd agressief gedrag te stellen en wordt hier niet in afgeremd. En wanneer het voor het kind toch teveel wordt, kan hij zijn toevlucht nemen tot de warme schoot van zijn moeder.

3.1.1 Chronologisch verloop van de opvoeding³⁴

Van kinderen jonger dan twee jaar wordt niet veel geëist. Men laat ze niet huilen en sust ze onmiddellijk door ze bijvoorbeeld de borst te geven. Wanneer ze iets doen dat niet mag of dat gevaarlijk is, zal men dit niet echt verbieden doch eerder proberen hun aandacht af te leiden.

Tussen de één en twee jaar wordt het zogen gestopt. Als het kind moeilijk doet, wordt het vaak gepaaid met snoep. Het stoppen met zogen of een nieuwe geboorte gaan gepaard met een grotere afstandsname van de moeder.

Wanneer het kind kan lopen en begint te spreken, neemt de moeder nog meer afstand. Veel beweeglijkheid en lawaai worden afgeremd en gestraft. Marokkaanse kleuters kunnen dan ook uren stil zitten en vertonen minder de neiging om hun omgeving te verkennen.

Vanaf de leeftijd van vijf à zes jaar krijgen kinderen allerlei taken toebedeeld. In de stad hebben jongetjes van die leeftijd meestal minder te doen, maar meisjes moeten op hun jongere broertjes en zusjes letten, met allerlei huishoudelijke taken helpen en boodschappen doen. Op het platte land (waar de meeste Berbers in België van afkomstig zijn³⁵) kunnen kinderen het vee hoeden en in de landbouw helpen. Jongens zullen nu meer buitenshuis gaan en van hun vrijheid profiteren.

De socialisatie van jongens gebeurt nu hoofdzakelijk buiten de familie, eventueel op school, in de vriendengroep of de werksituatie. Bij de opvoeding van de jongens blijft de vader als sterk autoritaire figuur op de achtergrond. Moeder blijft de liefdevolle en begripvolle persoon die vaak tegen haar eigen beter weten in, haar zonen door dik en dun verdedigt. Alhoewel de autoriteit van de vader nooit openlijk bevochten wordt, streven opgroeiende jongeren naar meer onafhankelijkheid en vermijden ze alle situaties waarin hun afhankelijkheid duidelijk is.

3.1.2 'Hsjem' en 'akel'

Twee belangrijke concepten in de kinderopvoedingpraktijken en socialisatieprocessen in de Marokkaanse gemeenschap zijn 'hsjem' (zich schamen) en 'akel' (rede). 'Hsjoemija' (hangt nauw samen met 'hsjem') komt neer op fatsoen, goed gedrag, eerbied en

³³ HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr. 14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 31.

³⁴ Vrij naar: Ibid., blz. 31 – 33.

³⁵ DE BOECK, L., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

discretie. Voor een meisje komt dit erop neer dat ze bescheiden is in haar omgang met vreemden en vooral met mannen.

'Akel' of 'aql'³⁶ slaat op redelijkheid, verantwoordelijkheid, ernst en verstand. Het houdt in dat men zijn plaats in de samenleving leert beredeneren en op een gepaste manier gaat handelen. 'Akel' betekent dus ook zelfcontrole.³⁷

Marokkaanse ouders denken dus eerder in het bijbrengen van 'hsjem' en 'akel' ('aql') in plaats van het ontplooiën van de zelfstandigheid en zelfontplooiing zoals dat bij ons het geval is.

In de lijn van 'akel' hoort het binnen de Marokkaanse cultuur, om op gepaste wijze te zwijgen en wél een blad voor de mond te houden, terwijl er in onze westerse samenleving meer een expliciete communicatiecode gehanteerd wordt. Onder Marokkanen heeft men de gewoonte eerder impliciet te communiceren. De betekenis van de woorden dient uit de context gehaald te worden. In de opvoeding van kinderen heeft dit als weerslag dat in plaats van, zoals bij ons, uitleg te geven aan kinderen waarom iets niet kan, men kinderen impliciet antwoord met uitspraken als: 'Dat is schandelijk', 'Dat is oneervol', 'Allah heeft het anders gewild', ...³⁸

Vanaf hun derde levensjaar worden kinderen veel gestraft. Dit gaat vaak gepaard met geschreeuw en slaan. Als kinderen iets doen dat afwijkt van de norm, worden ze vaak bespot of uitgelachen door hun ouders. Op het eerste gezicht lijkt dit voor ons redelijk wreed. Maar op deze manier wordt een kind schaamte bijgebracht en leren kinderen wat hun plaats in de groep is.³⁹

Marokkaanse kinderen spelen ook weinig met speelgoed, en hebben dat ook nauwelijks thuis. Voor Marokkaanse ouders is het vaak veel belangrijker dat een kind in vertrouwd en prettig gezelschap is. Door de omgang met anderen neemt immers echt 'sociaal verstand' ('aql') van het kind toe. Speelgoed leidt het kind alleen maar af van zijn sociale verplichtingen. Het kind moet zo vroeg mogelijk volwassen worden en spelen en vragen stellen zo snel mogelijk afleren.⁴⁰ Dit kan ook een verklaring zijn waarom in de Marokkaanse huiskamer de televisie zo vaak aanstaat.

3.2 Relaties tussen gezinsleden

3.2.1 Man-vrouwrelatie

Binnen de Marokkaanse cultuur zijn de mannen- en vrouwenwereld strikt van elkaar gescheiden. Dit patroon geldt zowel binnens- als buitenshuis. De man is het hoofd van de familie. Hij is de spreekbuis naar buiten toe, beheert de financiën en vervult de gezagsfunctie binnen het gezin. De vrouw op haar beurt is respect verschuldigd aan haar man en zal zijn gezag niet in het openbaar aantasten. Toch hebben vrouwen wel

³⁶ VERPAALEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 53

³⁷ Vrij naar: HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering, (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 31.

³⁸ VERPAALEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 45.

³⁹ Vrij naar: Ibid., blz. 55.

⁴⁰ Vrij naar: Ibid., blz. 56.

enige macht, al is dit vaak indirect en binnenshuis te merken.⁴¹ Het huis is het vrouwelijke domein, zij organiseren de dagelijkse gang van zaken, werken er en onderhouden het.⁴²

Het is ook de vrouw die voor het grootste deel instaat voor de opvoeding van de kinderen.⁴³

Toen Hamid niet kwam opdagen voor het bureelgesprek in het justitiehuis, belde zijn moeder om te zeggen dat Hamid het te druk had met zijn schoolwerk en daardoor de afspraak niet was kunnen nakomen.

In de nieuwe Marokkaanse wetgeving staat dat de vrouw moet instemmen met het huwelijk. Vroeger was dit niet het geval. Een vrouw kan echter nog steeds niet zelfstandig een huwelijk sluiten. Er is altijd toestemming van de ouders of voogden vereist en de sociale druk van die kant is vaak doorslaggevend voor de keuze die de vrouw maakt.⁴⁴ De vrouwelijke huwelijkspartners voegen zich dan bij de familie van hun man. Het gaat dus om een patriarchale, patrilineaire en patrilocale samenleving.⁴⁵

3.2.2 Vader-kindrelatie

De relatie tussen een Marokkaanse vader en zijn kinderen is over het algemeen erg formeel. Vooral de traditionele vader probeert zo veel mogelijk afstand tot zijn kinderen te bewaren. Dit doet hij om de kinderen te laten merken dat hij veel gezag heeft. Dit gezag kan hij ook opeisen door zijn kinderen te slaan.⁴⁶ Marokkaanse vaders bemoeien zich pas met hun kinderen als het mis gaat, zegt Nils Duits. Hun rol is corrigerend.⁴⁷

De Marokkaanse vader vond dat het gerecht niet hem moest vervolgen omdat hij zijn zoon had geslagen met een engelse sleutel, maar wel zijn zoon moest vervolgen omdat deze niet deed wat hij hem vroeg.

De relatie van de vader met zijn zoon is meestal formeler dan die van de vader met zijn dochter. De vader gedraagt zich vrijer ten opzichte van haar; dit omdat een meisje voor een vader geen serieuze 'gesprekspartner' is. Als zij zich maar netjes gedraagt, zich netjes kleedt en niet in zijn aanwezigheid over intieme zaken praat, is het goed.

3.2.3 Moeder-kindrelatie

⁴¹ Vrij naar: VERPAALLEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 37.

⁴² Vrij naar: HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering, (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, blz. 13.

⁴³ Vrij naar: LUYTEN, M., rotjongens zijn vaak gestoord. 'Marokkaanse opvoeding is niet fout maar werkt niet'. TSS, jrg. 12, 2005, blz. 6.

⁴⁴ VERPAALLEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz 37.

⁴⁵ VAN GEMERT, F., Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens, (Migratie- en Etnische Studies), Amsterdam, Het Spinhuis, 1998, blz. 39.

⁴⁶ Vrij naar: VERPAALLEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 58 – 59.

⁴⁷ LUYTEN, M., rotjongens zijn vaak gestoord. 'Marokkaanse opvoeding is niet fout maar werkt niet'. TSS, jrg. 12, 2005, blz. 6.

Een kind is ook gehoorzaamheid aan zijn moeder verschuldigd, maar de relatie is minder formeel. In traditionele gezinnen treedt de moeder op als contactpersoon en intermediair tussen de vader en zijn kinderen. Een kind kan naar zijn moeder toe zijn gevoelens laten zien.⁴⁸ Binnen het gezin vervult de moeder eerder de toegeeflijke rol. Of zoals Nils Duits het nogal extreem stelt: "zonen van Marokkaanse moeders groeien op als prinsjes."⁴⁹

3.2.4 Broer-zusrelatie⁵⁰

De relatie tussen een broer en zijn zus lijkt veel op de relatie tussen een zoon en zijn moeder. De relatie tussen broer en zus is namelijk ook informeel, emoties tonen mag, evenals lichamelijk contact hebben. Toch heeft de relatie tussen een broer en een zus ook iets weg van de relatie tussen een vader en zijn dochter. Dit komt door het feit dat een zoon, na het overlijden of bij afwezigheid van de vader, de verantwoordelijkheid voor het gezin krijgt en dus ook voor zijn zus. Vandaar dat er in de relatie ook iets formeels zit in bepaalde situaties. Over seksuele zaken wordt bijvoorbeeld niet gepraat tussen broer en zus. Ze zal zich waardig moeten gedragen om de steun van haar broer te behouden.

3.2.5 Broer-broerrelatie⁵¹

De relatie tussen broers is te vergelijken met de relatie tussen vader en zoon. De jongere broer moet de oudere broer altijd gehoorzamen en respecteren. Dit geldt ook als de broers allebei al een eigen gezin hebben. Ook geldt hier echter dat als de jongere broer een betere baan of opleiding heeft, de relatie verandert en de jongere broer meer status krijgt.

Hamid vertelde dat hij zijn jongere broers soms op hun plaats zet als zij zaken laten rondslingeren in huis. Als oudste zoon heeft hij het recht zijn jongere broers hierop te wijzen, en geven zij ook gehoor aan zijn opmerkingen.

3.3 Marokkaanse opvoeding in België

Een Marokkaanse opvoeding binnen de Belgische samenleving is geen evidentie. De Belgische opvoedingsstijl verschilt fundamenteel van de Marokkaanse. Waar binnen de Belgische opvoeding de nadruk vooral wordt gelegd op individualisme, zelfstandigheid, onderhandelen, uitleggen, stimuleren en individuele ontplooiing, is de Marokkaanse opvoedingstraditie eerder gericht op collectieve belangen, conformisme, rolgedrag, autoritaire relaties, respect, gehoorzamen, afremmen en straffen.⁵²

⁴⁸ LUYTEN, M., rotjongens zijn vaak gestoord. 'Marokkaanse opvoeding is niet fout maar werkt niet'. ISS, jrg. 12, 2005, blz. 59.

⁴⁹ Ibid., blz. 60.

⁵⁰ Vrij naar: VERPAALLEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht, deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 60.

⁵¹ Ibid., blz. 60.

⁵² Vrij naar: JONKERS, M., De culturalistische valkuil van wijkverpleegkundigen. Opvoedingsondersteuning aan Marokkaanse moeders op consultatiebureaus. Cultuur migratie gezondheid, jrg. 9, nr. 3, 2005, blz. 17.

Pinto maakt in zijn boek 'Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM)' het onderscheid tussen F-culturen en G-culturen. F-culturen (zoals de Marokkaanse cultuur) worden gekenmerkt door een fijnmazige structuur van gedragsregels. G-culturen daarentegen (zoals de westerse cultuur), zijn culturen waarin een grofmazige structuur van gedragsregels overheerst. In G-culturen dient ieder individu zelf de algemene regels te vertalen naar gedragsregels voor zijn specifieke situatie. Dit laat individuen in G-culturen een tamelijk grote vrijheid van gedrag toe. In F-culturen bestaan er daarentegen voor vrijwel iedere situatie reeds gedetailleerde gedragsregels die het individu slechts hoeft na te leven.⁵³

Het spreekt voor zich dat de botsing tussen de F-cultuur en G-cultuur zowel voor ouders als kinderen heel wat spanningen met zich meebrengt.

Marokkaanse jongeren gaan de straat op en krijgen hun socialisatie voor een groot deel van hun Marokkaanse leeftijdsgenoten. Waar in Marokko allerhande instellingen zoals politie, scholen en moskees als een verlengstuk van de vaderlijke autoriteit werken en waar dreigende ontsporing onmiddellijk en krachtig wordt gecorrigeerd, valt dit in België in één klap weg. Er openbaart zich voor de jongeren een oncontroleerbare vrijheid waarbij normen en waarden van bijvoorbeeld scholen en politie haaks staan op de opvoedingspatronen van het ouderlijk huis.⁵⁴

Daarbij komt nog eens dat binnen het fijnmazige opvoedingspatroon van de Marokkaanse ouders geen aangepaste gedragsregels zijn meegegeven om zich te handhaven in de westerse samenleving. Hoe kunnen de ouders ook anders, daar onze samenleving hen nog grotendeels vreemd is. Voor de jongeren kan dit problematisch zijn. Ze zijn gewoon aan de zekerheid die de gedetailleerde gedragsregels met zich meebrengen, en deze zekerheid valt weg zodra de jongeren zich buiten een Marokkaanse context begeven.

Marokkaanse ouders zijn dan ook bang dat hun kinderen 'te Belgisch' worden door veronachtzaming van de schaamteregels en scheiding tussen de seksen. Zij stellen de eigen cultuur teweer tegen de vervreemding, anonimiteit en losbandigheid die volgens hen, uitgaat van de Belgische samenleving.⁵⁵

Henk van der Spek, coördinator Centrum Beroepsoriëntatie en Beroepsoefening (CBB) in Nederland, drukt in het boek 'Mijn hoofd gaat alle kanten op.' zijn vrees uit dat veel Marokkaanse ouders niet tegen hun kinderen opkunnen. De Marokkaanse jongeren hebben vlug door dat de Nederlandse (en Belgische) jeugd een veel vrijere opvoeding heeft gekregen en dat hier veel meer mogelijkheden zijn om zich te vermaken. Dit spreekt de jongeren wel aan, en dan verliezen de ouders de greep op hun jongens en meisjes. Dit mondt uit in ruzies binnen het gezin, waarbij het vanaf een bepaalde leeftijd gemakkelijk is voor een jongen of een meisje om het gezin te ontvluchten en zelfstandig iets te beginnen.⁵⁶

⁵³ PINTO, F., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Von Loghum, 2004, blz. 41.

⁵⁴ VAN OOIEN, H., Mijn hoofd gaat alle kanten op. Marokkaanse jongeren in de wereld van werk en scholing. Utrecht, Jan van Arkel, 1994, blz. 20.

⁵⁵ Vrij naar: VAN GELDER, P, Zingevingsvragen in overgangssituaties. Discussiestuk over interculturele hulpverlening aan Marokkanen. Sociale interventie, jrg. 6, nr. 2, 2002, blz. 9.

⁵⁶ VAN OOIEN, H., Mijn hoofd gaat alle kanten op. Marokkaanse jongeren in de wereld van werk en scholing. Utrecht, Jan van Arkel, 1994, blz. 155.

Slot

Nu we een beter zicht hebben op hoe de Marokkaanse opvoeding georganiseerd wordt, hoe het gezinsleven ingericht is, kunnen gedragingen van Marokkaanse cliënten een stuk beter geplaatst en begrepen worden. Dit kan er toe bijdragen dat de justitieassistent zich beter kan inleven in de leefwereld van de Marokkaanse cliënt.

Een zeker begrip hebben van de Marokkaanse cultuur kan een dubbel perspectief opleveren, zodat de situatie vanuit twee verschillende standpunten kan worden bekeken, deze van de justitieassistent, en deze van de Marokkaanse cliënt.⁵⁷

Wanneer men namelijk de manier begrijpt waarop iemand uit een andere cultuur zich gedraagt, is dit begrip soms al voldoende om zich niet te ergeren aan dat gedrag.⁵⁸ Dit dubbelperspectief is wat met dit hoofdstuk is beoogd.

⁵⁷ PINTO, F., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Von Loghum, 2004, blz. 80.

⁵⁸ Ibid., blz. 80.

Hoofdstuk 3: Weerstand bij Marokkaanse cliënten op basis van bevindingen van de justitieassistent

Inleiding

Om naar weerstand bij Marokkaanse cliënten te peilen heb ik van een tiental justitieassistenten interviews afgenomen over hun ervaringen met Marokkaanse cliënten. Hierbij heb ik bevraagd welk gedrag de justitieassistent als weerstand ervaart, rond welke onderwerpen weerstand wordt ervaren, hoe de justitieassistent daarmee omgaat en hoe de weerstand evolueert naarmate de begeleiding vordert. Daarbij werd ook steeds het verschil tussen Marokkaanse en autochtone cliënten bevraagd.

In bijlage vindt u het daarvoor gebruikte interviewblad.

In dit hoofdstuk maak ik een synthese van wat aan het licht gekomen is in de interviews, aangevuld met eigen ervaringen en indrukken. Om hier een zekere ordening in aan te brengen, worden de gedragingen die als weerstand worden ervaren bij Marokkaanse cliënten onderverdeeld in culturele, psychologische en praktische weerstand zoals weergegeven in hoofdstuk 1.

Om een beter begrip te krijgen van mogelijke weerstand die bij Marokkaanse cliënten leeft, wordt in dit hoofdstuk ook de link gelegd tussen het gedrag van Marokkaanse cliënten binnen de probatiebegeleiding en hun familiale achtergrond zoals beschreven in het vorige hoofdstuk.

Hierbij wil ik er op wijzen dat de verklaringen voor weerstand die ik zoek in het Marokkaans gezinsleven, op zich niet determinerend zijn voor de weerstand zelf. Deze link wordt gemaakt om het gedrag van de Marokkaanse cliënt beter te kunnen plaatsen, niet om een sluitende verklaring te geven voor het gedrag.

Hoe de justitieassistent kan omgaan met weerstand wordt in hoofdstuk 4 behandeld.

1 Culturele weerstand

1.1 Het gevoel geven dat de justitieassistent een racist is

Meerdere justitieassistenten vertelden mij dat ze de indruk hadden dat Marokkaanse cliënten meer op het gevoel van de justitieassistent willen spelen dan autochtone cliënten. De justitieassistent ervoer dat dan alsof de cliënt medelijden wilde opwekken voor zijn situatie als migrant.

De Marokkaanse cliënt zegt zich geïsoleerd te voelen door het Belgische gerecht, onrechtvaardig bestraft te zijn.

Een Marokkaanse jonge man die veroordeeld is wegens bezit en verkoop van verdovende middelen zegt dat zijn Belgische vrienden ook 'wiet' gebruiken en verkopen, maar dat die wel met rust gelaten worden door de politie. "De politie heeft het altijd op ons gemunt".

Hier kunnen we dus spreken van weerstand van een groep. De Marokkaanse cliënt beroept zich op zijn culturele identiteit als Marokkaanse inwijkeling.

1.2 Wat wordt gezegd stemt niet overeen met wat wordt gedacht

“Je weet niet wat je aan ze hebt”, “Ze zeggen ja, maar ze denken neen”, “Ik heb het gevoel dat hij niet eerlijk is.”

Het zijn veelgehoorde klachten over Marokkaanse cliënten. Ook in het boek *In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht.* staat te lezen dat er veel instemmende reacties zullen zijn, maar dat dit niet meteen betekent dat ze begrijpen wat u zegt of het hiermee eens zijn.⁵⁹

In de Marokkaanse opvoeding wordt eveneens een indirecte manier van communiceren gebruikt. Zoals in hoofdstuk twee beschreven, hebben Marokkaanse cliënten vanuit hun culturele bepaling niet de gewoonte rechtstreeks te zeggen waar het op staat. Het getuigt van eer en schaamte, een blad voor de mond te nemen.

Hiermee heeft de cliënt niet de bedoeling de justitieassistent iets voor te liegen, maar het ontbreekt hem eerder aan ervaring om zaken direct en duidelijk te stellen. De inhoud van de boodschap dient dan ook eerder uit de context te worden afgeleid.

Daarnaast wordt binnen de Marokkaanse opvoeding aangeleerd een oudere, of iemand met meer status (in deze context de justitieassistent) niet tegen te spreken, wat dus een uiting is van respect voor die persoon en een erkenning van de ondergeschikte positie ten opzichte van een meerdere ('akel').

Meningsverschillen worden binnen de Marokkaanse omgang ook zoveel mogelijk vermeden. In het geval van een meningsverschil wordt verwacht dat het gesprek zo snel mogelijk beëindigd wordt of dat in ieder geval gestopt wordt met praten over het onderwerp van discussie. Dit heeft te maken met het eergevoel. In het geval van een meningsverschil kan het namelijk zijn dat iemand er gezichtsverlies door moet lijden, en dat moet zo veel mogelijk voorkomen worden.⁶⁰

1.3 Uitvluchten verzinnen en veel excuses gebruiken

Binnen de Westerse communicatievormen wordt aan uitvluchten en excuses een negatieve connotatie gegeven. Het is wederom een verschil tussen direct en indirect communiceren. Het volgende voorbeeld kan dit verduidelijken.

Na een gesprek in het kader van een probatiebegeleiding bij de Marokkaanse cliënt thuis, sluit ik het gesprek af. We babbelen nog even over het weer, en ik verlaat het Marokkaanse gezin.

Achteraf blijkt dat de ouders van de cliënt mij een onbeschofte vlegel vinden omdat ik zomaar ben weggegaan zonder een goede reden te geven.

⁵⁹ VERPAALEN, A., *In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht.* deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 46.

⁶⁰ Vrij naar: Ibid., blz 45.

Impliciet hebben de ouders dit dus begrepen alsof hun gezelschap niet goed genoeg was, en de justitieassistent daarom zomaar is weggegaan.

Yassine Morabit zegt in het artikel 'Marokkaanse vaders over opvoeden, straffen en liefhebben.' het volgende: 'Zowel vaders als jongeren leven vaak een dubbelleven. In het theehuis zijn de vaders de populaire man. Thuis doen ze niets. Omgekeerd zijn de jongens thuis braaf. Maar buiten het oog van hun vader zitten ze in het café en drinken een biertje of roken een joint.'⁶¹ Samen met het gegeven dat 'wat niet geweten is, niet gebeurd is', en de vaststelling dat problemen zoveel mogelijk binnenshuis gehouden worden, zijn Marokkanen wel geoefend in het gebruik van uitvluchten en excuses. Binnen de Marokkaanse cultuur wordt hier dan ook een minder negatieve connotatie aan gegeven dan binnen de westerse cultuur.

Een andere invalshoek die het gebruik van uitvluchten en excuses kan verduidelijken bespreek ik verder onder psychologische weerstand omdat deze eerder slaat op het zelfwaardergevoel van de Marokkaanse cliënt.

1.4 Gezinsleden of vrienden meenemen op gesprek

Dat gezinsleden of vrienden meekomen op een bureelgesprek is geen veelgehoorde verzuchting van de justitieassistent, maar blijkt soms wel te gebeuren. Dit kan door de justitieassistent als storend ervaren worden, en dus opgevat worden als weerstand.

Aan de andere kant kan dit ook geïnterpreteerd worden als ondersteuning van de cliënt door zijn sociaal netwerk.

1.5 Taalbarrière

De meest voor de hand liggende vorm van een taalbarrière is dat de Marokkaanse cliënt de Nederlandse taal niet goed machtig is. Dit maakt het contact tussen de justitieassistent en cliënt er natuurlijk niet makkelijker op.

Een meer subtiele vorm van taalbarrière is terug te vinden in het verschil tussen impliciete en expliciete communicatie, met alle mogelijke misverstanden die hieruit kunnen voortvloeien.

We mogen ook niet over het hoofd zien dat een taalbarrière ook op het niveau van non-verbale communicatie kan plaats vinden.

Toen ik samen met Hamid de probatievoorwaarden overliep, nam hij het blad waarop de voorwaarden stonden uit mijn hand, en legde dit op tafel zodat hij kon meelesen. Op het eerste moment verschoot ik daar van. Ik vond het nogal arrogant van hem om dat blad zomaar uit mijn handen te nemen.

Achteraf maakte ik mij de bedenking dat hij dit waarschijnlijk niet slecht bedoelde en dat Marokkaanse mannen vaak een stuk lichamelijker met elkaar omgaan dan wij gewoon zijn. Denk maar aan de mannenkus bij Marokkanen en

⁶¹ MIEDEMA, M., Marokkaanse vaders over opvoeden, straffen en liefhebben. 0/25, jrg. 6, 2002, blz. 17.

de uitgebreide manier van elkaar vast te nemen en handen te schudden als Marokkaanse jongeren elkaar op straat tegenkomen.

1.6 Worden niet graag in thuismilieu opgezocht

Toen ik voor de eerste keer bij een Marokkaans gezin op huisbezoek ging, had ik de indruk een andere wereld binnen te stappen. De inrichting van de woonkamer was helemaal anders dan dat ik dat gewoon ben bij mijn Belgische medemens. In de woonkamer stonden veel zetels en de televisie speelde. Er waren twee mannen van ongeveer een jaar of 30 aanwezig, een klein meisje, twee kleine jongentjes, een moeder en haar baby. Mijn stagementor en ik werden met de grootste gastvrijheid ontvangen en kregen thee en koekjes voorgeschoteld. Ik herinner mij nog levendig dat ik vooroverboog om een koekje van de salontafel te nemen en één van de mannen meteen recht sprong om het salontafeltje naar mij toe te schuiven. Het trof mij om met zo een gastvrijheid ontvangen te worden, maar anderzijds voelde ik mij ook een beetje een indringer in een andere wereld.

Marokkanen die een gedwongen begeleiding volgen binnen het justitiehuis staan soms weigerachtig tegenover een huisbezoek. Over het algemeen wordt dit niet expliciet aan de justitieassistent meegedeeld, maar al vlug merkt men dat de cliënt afspraken voor een huisbezoek uitstelt, excuses aanhaalt waarom een huisbezoek niet mogelijk is, of op het tijdstip van afspraak niet thuis blijkt te zijn.

Marokkaanse ouders willen vaak de eigen cultuur vrijwaren van de losbandigheid die volgens hen heerst in de Belgische samenleving. De cultuur die binnenshuis heerst staat ver af van de westerse cultuur buitenshuis. De discrepantie tussen de twee is vaak redelijk groot. Het is dan ook niet verwonderlijk dat invloeden van buiten af, vaak worden afgeweerd.

Marokkaanse jongeren leven vaak twee verschillende levens - één buitenshuis, en één binnenshuis. Vaak zijn de ouders niet op de hoogte van wat er zich buitenshuis, in de wereld van hun kinderen afspeelt. Binnenshuis zijn de kinderen vaak braaf, maar buitenshuis kunnen ze zich helemaal anders gedragen.⁶² Daar straffen een belangrijke plaats inneemt in de Marokkaanse opvoeding, zijn Marokkaanse jongeren er niet happig op om thuis te vertellen dat ze met het gerecht in aanraking zijn gekomen.

Daarbij komt ook nog eens dat door slecht gedrag van de kinderen de familie-eer in het gedrang komt. De eer en het aanzien van de familie wordt hoog in het vaandel gedragen, en de burens zouden zich nog eens vragen kunnen stellen als ze een justitieassistent zien langskomen bij de burens.

2 Praktische weerstand

2.1 Nut niet inzien van begeleiding

⁶² MIEDEMA, M., Marokkaanse vaders over opvoeden, straffen en liefhebben. 0/25, jrg. 6, 2002, blz. 17.

De probatiebegeleiding stelt zich tot doel om samen met de cliënt aan de problematische levensgebieden te werken. Op deze manier wordt beoogd om de gepleegde feiten beter te kunnen plaatsen in een gehele context, en zo in de toekomst nieuwe feiten te voorkomen.

Dit gegeven wordt ook opgenomen in de rolverklaring die de justitieassistent doet ten aanzien van de cliënt. Toch zien sommige cliënten het nut van een begeleiding niet in. Dit kan liggen aan een rolverklaring van de justitieassistent of aan persoonlijke factoren van de cliënt. Toch is uit de interviews gebleken dat Marokkaanse cliënten vaker dan autochtone cliënten het nut van de begeleiding niet inzien en eerder oog hebben voor het strafaspect van de probatiemaatregel, mede omdat straffen in de eigen Marokkaanse opvoeding een centrale plaats inneemt.

Pinto beschrijft in zijn boek 'Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM)' dat individuen uit een fijnmazige cultuur (zoals de Marokkaanse cultuur) niet verwachten dat onbekenden, leden van de out-group, zomaar iets voor hen willen doen.⁶³ Deze vooringesteldheid (die verschilt van cliënt tot cliënt naargelang vroegere ervaringen!) kan er ook toe bijdragen dat Marokkaanse cliënten geen hulp verwachten van de justitieassistent en dus ook het nut van de begeleiding niet inzien, maar eerder als een bemoeienis ervaren.

2.2 Eigen plan willen trekken

Deze vorm van ervaren weerstand leunt dicht aan bij paragraaf 1.2.1. Cliënten die het nut van de begeleiding niet inzien, geven vaak te kennen dat ze hun plan zelf willen trekken. En omgekeerd geven cliënten die het zelf willen oplossen soms de indruk het nut van de probatiebegeleiding niet te willen vatten.

Anderzijds moet ook in rekening worden gebracht dat het voor een Marokkaanse cliënt niet altijd even makkelijk is zich te laten helpen. Dat het eergevoel hierbij in het gedrang komt kan een rol spelen, temeer als de justitieassistent jonger is dan de cliënt of een vrouw is. Hier kan de Marokkaanse cliënt de overweging maken of hij zijn eergevoel de bovenhand laat nemen ofwel de voordelen kan accepteren, die een gedegen begeleiding hem kunnen opbrengen.

2.3 Onbetrouwbaar in aanwezigheden en niet naleven van afspraken

Na een heuse zoektocht naar Hamids telefoonnummer en menig maal een boodschap te hebben nagelaten op zijn voicemail, had ik hem eindelijk kunnen bereiken om een afspraak te maken voor een bureelgesprek. We hadden afgesproken dat hij de woensdag om 17.30 op het justitiehuis zou zijn. Hij kwam niet opdagen. Weer liet ik een bericht achter op zijn voicemail, omdat hij ook deze keer niet opnam, met tijdstip voor een nieuwe afspraak. Ook deze nieuwe afspraak bevestigde hij niet, en was dan ook nergens te bespeuren op het tijdstip van de nieuwe afspraak.

⁶³ PINTO, F., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Von Loghum, 2004, blz. 73.

Afspraken maken met cliënten is sowieso een heikel punt binnen de praktijk van de justitieassistent. Vaak bellen cliënten op het laatste moment af, of komen ze gewoon niet opdagen. Dit kan voor de justitieassistent redelijk frustrerend zijn. Bij Marokkaanse cliënten lijkt de frequentie van afwezigheden nog hoger te liggen dan bij autochtone cliënten.

Bij Marokkanen wordt er zoals hoger reeds vermeld veel belang gehecht aan gezin en familie. De waarde die gehecht wordt aan sociale relaties beperkt zich niet enkel tot gezin en familie, maar is van toepassing op de volledige in-group. De Marokkaanse samenleving is dan ook eerder gericht op het betrekkingaspect tussen mensen van de in-group dan op het taakgerichte aspect (zoals in de westerse samenleving).⁶⁴ Iemand uit een fijnmazige cultuur (zoals de Marokkaanse) kan zich niet even gemakkelijk losmaken van zijn in-group. Bezoek kan niet zomaar op straat worden gezet. Bekenden die men onderweg tegenkomt, kan men niet simpelweg 'hoi' toeroepen en doorlopen.⁶⁵ Binnen de Marokkaanse cultuur verzet men zich dan ook veel minder tegen de 'natuurlijke loop der dingen'. Wellicht kan men deze acceptatie in verband brengen met de opvoeding, waarin het kind steeds wordt voorgehouden 'zo is het nu eenmaal, en zo hoort het ook te zijn'.⁶⁶

Marokkaanse cliënten hebben ook een ander tijdsbesef dan autochtone cliënten. Men spreekt van een polychroom tijdsbesef. Zij gaan soepeler om met tijd en voor hen is tijd zelden iets wat je kunt verspillen, maar iets kostbaars waarvan je moet genieten. Men is van mening dat je de tijd niet moet verstoren door hem op te jagen. Dingen gebeuren en komen, wanneer de tijd er rijp voor is en als iedereen zover is.⁶⁷

Dat Marokkaanse cliënten onbetrouwbaar kunnen zijn in het maken van afspraken kan dus te maken hebben met een ander tijdsbesef dan het westerse, of het leggen van andere prioriteiten, maar het kan, paradoxaal genoeg, ook te maken hebben met het niet kunnen weigeren ten aanzien van iemand die hoger in hiërarchie staat.

Volgens de Marokkaanse levensregels getuigt namelijk van wijsheid en maturiteit om je hiërarchische plaats te kennen in de samenleving. Het staat niet om iemand die hoger in hiërarchie staat (hier de justitieassistent) tegen te spreken of iets te weigeren. Dit zou van weinig respect getuigen ten aanzien van de persoon die wordt tegengesproken of aan wie iets wordt geweigerd. In de context van de probatiebegeleiding is het dus in het belang van de Marokkaanse cliënt om het betrekkingaspect met de justitieassistent op een goed niveau te houden. In een westerse denkwereld impliceert het aanvaarden van een hiërarchische structuur precies het nakomen van afspraken met een hogergeplaatst persoon. In Marokkaanse opvattingen heeft echter het betrekkingaspect prioriteit boven de praktische invulling van een toegezegde afspraak en heeft dus niet noodzakelijk iets gemeen met het taakgericht aspect.

2.4 Discrepantie zeggen - doen en schijnbaar meedoen

⁶⁴ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 358.

⁶⁵ PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 72.

⁶⁶ Ibid., blz. 57.

⁶⁷ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 358.

Dit lijkt één van de grootste misverstanden te zijn in het contact tussen Marokkanen en westerlingen. Veel meningsverschillen en wederzijdse frustraties vinden hun oorsprong in wederzijds onbegrip. Grof gesteld, is een Marokkaan volgens de westerling niet te betrouwen en volgens de Marokkaan is de westerling onbeleefd.

Een collega vertelde mij dat ze een Marokkaanse cliënt al meerdere malen had aangespoord om eens langs te gaan bij de interim-bureaus om zijn zoektocht naar werk meer vruchten te laten afwerpen. Telkens had de cliënt instemmend gereageerd, en de justitieassistent ervan verzekerd dit te zullen doen, maar de cliënt ging nooit tot daden over.

Na te hebben gezocht naar de reden waarom de Marokkaanse cliënt niet naar de interim-bureaus ging, bleek dat hij ervan uitging dat ze hem toch niet zouden helpen vanwege zijn afkomst. Toen de justitieassistent vroeg waarom hij dat niet eerder heeft gezegd en toch altijd instemde, wilde de Marokkaanse cliënt geen concreet antwoord geven.

In fijnmazige culturen heeft een belofte op zich al waarde als antwoord. Het toont de bereidheid in te stemmen. Het is een verklaring van goede wil. Het resultaat is echter een heel andere zaak.⁶⁸

Mensen, die opgegroeid zijn in fijnmazige culturen, maken bij conflicten ook veel minder onderscheid tussen persoon en zaak. Er bestaat een veel grotere aandacht voor de betrekking tussen beide partijen. Vaagheid en indirectheid worden bewust ingezet wanneer spanning en ongerustheid toenemen.⁶⁹

Deze stellingen zijn van toepassing op de situatie waarbij de justitieassistent een inspanning vraagt van de Marokkaanse cliënt. De Marokkaanse cliënt voelt de spanning toenemen door de vraag die de justitieassistent hem stelt. Hij is bang dat de relatie met de justitieassistent in het gedrang zou komen door zijn weerwil, om naar de interim-bureaus te gaan, te uiten. Bijgevolg uit hij dus zijn goede wil door in te stemmen met de vraag.

Toen de cliënt achteraf gevraagd werd waarom hij zijn vrees om naar de interim-bureaus te gaan niet eerder vernoemde, trekt hij zich terug in vaagheid en indirectheid omdat hij de spanning voelt groeien en een conflict liever uit de weg gaat.

We moeten ons er dus van bewust zijn dat ja en nee in fijnmazige culturen dus lang niet altijd hetzelfde betekenen en niet even letterlijk dienen te worden genomen als in grofmazige culturen.

Het is dus belangrijk om als justitieassistent te beseffen dat het positief antwoorden op de vraag, om bijvoorbeeld naar de interim-bureaus te gaan, getuigt van goede wil van de cliënt, maar nog geen zekerheid verschaft over de bereidheid van de cliënt om dit ook effectief te doen.

Bovenstaande kan de discrepantie tussen zeggen en doen al heel wat verduidelijken. Toch vind ik dat Pinto's benadering alleen, hier te éézijdig zou zijn.

We mogen niet uit het oog verliezen dat Marokkaanse cliënten deze sociaal wenselijke antwoorden ook geven omdat de justitieassistent hoger in hiërarchie staat dan zijzelf, en het oneerbiedig zou zijn om een verzoek van een hogergeplaatste te weigeren.

⁶⁸ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 63.

⁶⁹ PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 61.

Het kan ook interessant zijn de parallel te trekken tussen de discrepantie in zeggen en doen en de discrepantie die er binnen de Marokkaanse samenleving in België bestaat tussen het leven binnens- en buitenshuis.

Yassine Morabit beschrijft de discrepantie binnens- en buitenshuis als volgt: 'Zowel vaders als jongeren leven vaak een dubbelleven. In het theehuis zijn de vaders de populaire man. Thuis doen ze niets. Omgekeerd zijn de jongens thuis braaf. Maar buiten het oog van hun vader zitten ze in het café en drinken een biertje of roken een joint.'⁷⁰

Het lijkt plausibel dat de gewoonte om twee levens te leiden een discrepantie bewerkstelligt tussen de rol die de Marokkaanse cliënt als cliënt op zich neemt, en de rol die de Marokkaanse cliënt buiten de probatiebegeleiding op zich neemt - en zich dus uit in een verschil tussen wat de Marokkaanse cliënt zegt aan de justitieassistent, en wat hij doet in het dagelijkse leven.

2.5 Aftasten hoe ver ze kunnen gaan, de randjes ervan aflopen

Een afspraak maken met Hamid voor een bureelgesprek, was niet evident. Hamid was bijna nooit bereikbaar. Als ik een bericht naliet op zijn voicemail, belde hij mij niet terug. Na het versturen van twee uitnodigingsbrieven had ik nog altijd geen respons gekregen. Toen ik hem eindelijk telefonisch had kunnen bereiken en we een afspraak hebben kunnen maken, liet hij het nog twee maal afweten.

Voor een derde poging tot afspraak had ik Hamid laten weten dat dit zijn laatste kans was. Hij zou in problemen komen als hij ook nu niet aanwezig zou zijn op het bureelgesprek. Deze laatste kans heeft Hamid wel ter harte genomen. Hij was aanwezig op het gesprek, zei het wel een half uur te laat.

Hamid beseftte nu wel dat het belangrijk was de afspraken na te leven, maar voor het tweede gesprek, een paar weken later, belde hij mij precies op het uur van afspraak op, om te zeggen dat hij er niet zou geraken.

Cliënten die aftasten hoe ver ze kunnen gaan, of er de randjes van aflopen, brengen de justitieassistent in een vervelende situatie. Het stelt de justitieassistent voor de moeilijke keuze om de begeleiding al dan niet stop te zetten en het dossier van de cliënt voor de probatiecommissie te brengen. Als de begeleiding volledig spaak loopt is deze beslissing makkelijker, maar als het gedrag van cliënten juist binnen of buiten het aanvaardbare valt, kan dit de justitieassistent serieus in dubio brengen.

Daarbij is het ook een stuk moeilijker om continuïteit in de begeleiding te verkrijgen als de cliënt er de randjes van afloopt, wat vooral in het nadeel van de cliënt is.

Zoals de meeste gedragingen die als weerstand worden ervaren, komt ook deze laksheid zowel bij autochtone als Marokkaanse cliënten voor, echter zoals blijkt uit de interviews, meer bij Marokkaanse cliënten.

Onder de titel Marokkaanse opvoeding in België is reeds beschreven dat Marokkaanse jongeren in België een veel grotere vrijheid ervaren dan zij in hun thuissituatie gewoon

⁷⁰ MIEDEMA, M., Marokkaanse vaders over opvoeden, straffen en liefhebben. 0/25, jrg. 9, 2002, blz. 17.

zijn. In ons westers opvoedingspatroon ligt de nadruk eerder op zelfregulatie en zelfdiscipline, terwijl in de Marokkaanse opvoeding eerder externe motivatie, zoals straf en conformisme een rol spelen.

Dat Marokkaanse cliënten binnen de westerse samenleving een grotere vrijheid ervaren, en dat bij niet naleven van de afspraken geen onmiddellijke sancties volgen (zoals dat wel het geval is in de Marokkaanse opvoeding), kan er zeker toe bijdragen dat Marokkaanse cliënten aftasten hoe ver ze kunnen gaan.

Vaak heerst er onder Marokkaanse cliënten een zeker onbegrip ten aanzien van de probatiebegeleiding. Men ziet de probatiebegeleiding eerder als een strafmaatregel, en minder als begeleiding. Als dan blijkt dat de maatregel niet voldoet aan de verwachtingen die gekoppeld zijn aan een strafmaat, kan het evengoed zijn dat men hier ook een loopje ermee gaat nemen.

2.6 Geen telefoonnummer willen opgeven

Het eerste contact dat met de cliënt wordt opgenomen gebeurt schriftelijk, door middel van een uitnodigingsbrief. Verdere afspraken worden na toestemming van de cliënt voornamelijk telefonisch gemaakt. Als de cliënt geen telefonisch contact wil, wordt dit gerespecteerd, maar dit levert wel meer werk op voor de justitieassistent, daar er meer tijd kruipt in een briefwisseling.

Eer is belangrijk voor Marokkaanse cliënten. Hoe de in-group denkt over een individu is medebepalend voor zijn eer. Het kan dan ook best zijn dat de Marokkaanse cliënt niet wil dat zijn in-group op de hoogte is van de probatiebegeleiding.

Vaak is het gezin ook niet op de hoogte van de probatiebegeleiding, en wil de cliënt dit zo houden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de cliënt zijn telefoonnummer liever niet opgeeft.

Eenzijds kan de Marokkaanse cliënt er dus voordeel bij doen, zijn telefoonnummer te geven en zo instemming te geven aan de vraag van de justitieassistent, anderzijds kan hij hiermee zijn eer binnen de in-group of zijn thuissituatie in gevaar brengen. Dit is de afweging die de cliënt moet maken.

2.7 Cliënt rond zelf het gesprek af, kijkt op zijn horloge

Als een cliënt het gesprek zelf afrond, of regelmatig op zijn horloge kijkt kan dit door de justitieassistent als storend ervaren worden. Het wordt al vlug geïnterpreteerd als een desinteresse van de cliënt. Het lijkt erop dat de cliënt geen zin heeft in het gesprek en deze zo vlug mogelijk achter zich wil laten.

De cliënt geeft met deze gedragingen eveneens te kennen dat het gesprek hem te veel wordt. We mogen niet uit het oog verliezen dat een gesprek, dat een uur duurt, best belastend kan zijn voor de cliënt en veel van hem vergt. Dus naast desinteresse kan dit evengoed betekenen dat het gesprek teveel energie vergt van de cliënt.

3 Psychologische weerstand

3.1 Moeilijk om diepgang te bereiken

“Wat blijft die cliënt oppervlakkig, hij heeft nog geen greintje emotie getoond”, “Ik moet hem de mond openbreken, zelf zegt hij niets.”, “Hoeveel ik ook probeer, ik slaag er maar niet in om die cliënt over zichzelf te doen nadenken.”, “Wat zijn emoties moeilijk bespreekbaar, voor hem.”, “Hij stelt mij constant de vraag waarom ik dat allemaal moet weten.”, “Die cliënt geeft mij enkel de hoogstnoodzakelijke informatie.”

Het zijn allemaal uitspraken van justitieassistenten die een probleem ondervinden met het bereiken van diepgang bij de cliënt. Het komt er op neer dat de justitieassistent als het ware niet kan doordringen tot de eigenlijke persoon van de cliënt. De cliënt stelt weinig bespreekbaar, wil zich niet laten kennen, wil niet over emoties spreken, geeft de indruk zaken achter te houden, blijft oppervlakkig, draait rond de pot. Kortom de justitieassistent bereikt geen diepgang bij de cliënt.

Binnen de Marokkaanse opvoeding wordt (zoals in hoofdstuk 2 reeds beschreven) veel toegeeflijkheid gekoppeld aan veel (lijf)straf bij ongewenst gedrag. Ouders behandelen het kind op het ene moment als het liefste kind ter wereld, en op het andere moment als het stoutste denkbaar. Hierdoor vallen Marokkaanse kinderen vaak van het ene uiterste in het andere. Een complicerende factor is bovendien dat hetzelfde gedrag op het ene moment gewenst kan zijn, en op een ander moment keihard wordt afgestraft. Volgens Pinto, maakt een opvoeding met dergelijke uitersten en inconsistente reacties van volwassenen, een kind erg onzeker, wantrouwig en voorzichtig.⁷¹

Deze onzekerheid, wantrouw en voorzichtigheid bij het kind, laat zijn sporen achter in het gedrag van de volwassene. Het is plausibel dat dit ertoe bijdraagt dat het voor de justitieassistent moeilijker is om diepgang te bereiken bij Marokkaanse cliënten.

Als het kind gedrag stelt, dat volgens de ouders afgeremd of bestraft dient te worden, gaat dit over het algemeen niet gepaard met uitleg waarom het kind bestraft wordt of waarom de gestelde gedragingen fout zijn. Als het kind zich toch vragen stelt, krijgt het in plaats van uitleg, eerder antwoorden in de trend van: “Omdat dat niet hoort”, “Omdat Allah het zo wil.” Dat kinderen weinig verduidelijking krijgen over wat er fout is aan hun gedrag, draagt ertoe bij dat ze minder geneigd zijn om bij zichzelf te zoeken naar de redenen waarom ze bepaald gedrag stellen, en waarom dit niet aanvaard wordt.

Deze laatste twee onderwerpen, zijn zaken waar in de probatiebegeleiding juist wel veel aandacht naar uit gaat en waar samen met de cliënt een antwoord op wordt gezocht. Als het bespreken van deze onderwerpen moeizaam verloopt, ervaart de justitieassistent dit als het moeilijk verkrijgen van diepgang.

3.2 Ontkenning van de feiten en niet willen toegeven van fouten

⁷¹ PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 51.

Om met de cliënt een gedegen begeleiding te kunnen doorlopen, is het essentieel dat de cliënt zich bewust is van de gepleegde feiten, en deze niet ontkent. De kern van de probatiebegeleiding draait namelijk rond het kaderen van de feiten in de leefwereld van de cliënt om deze in de toekomst vermijden. Als de cliënt de gepleegde feiten ontkent, is dit een quasi onbegonnen taak.

Het niet willen toegeven van fouten is iets minder éénduidig dan het ontkennen van de feiten. De justitieassistent kan een handeling van de cliënt als 'fout' zien, terwijl de cliënt dezelfde handeling niet fout vindt. De vraag, wie gelijk heeft, kan ontaarden in een eindeloos 'waar - niet waar gesprek'.

Binnen de Marokkaanse huishouding vervult de vader de autoritaire functie en treedt vooral sanctionerend op indien een kind over de schreef is gegaan.⁷² Als kinderen iets op hun kerfstok hebben, hebben ze niet de gewoonte dit thuis op te biechten, uit angst voor straf.

Dat fout gedrag binnen de Marokkaanse opvoeding streng afgestraft wordt en niet bespreekbaar wordt gesteld, kan er toe bijdragen dat Marokkaanse cliënten hun toevlucht nemen in het ontkennen van gepleegde feiten.

Toegeven van fouten is voor geen enkele cliënt evident. Het vraagt van de cliënt een zeker moed te kunnen toegeven dat hij in de fout is gegaan.

Zeker voor Marokkaanse cliënten is dit niet gemakkelijk, aangezien het voor de eer van een individu, belangrijk is wat anderen van hem denken. Door zijn fouten toe te geven, doet de Marokkaanse cliënt afbraak aan zijn eer.

Slot

Nu de verschillende vormen van ervaren weerstand besproken zijn, hoop ik dat weerstand bij Marokkaanse cliënten beter kan worden geplaatst. Het kan er toe bijdragen de ervaren weerstand met meer begrip te onthalen, en minder frustraties te laten opwekken. Hoe hier concreet mee om te gaan is nog niet besproken. Dit komt aan bod in het volgende hoofdstuk.

⁷² Vrij naar: LUYTEN, M., rotjongens zijn vaak gestoord. 'Marokkaanse opvoeding is niet fout maar werkt niet '. ISS, jrg. 12, 2005, blz. 7.

Hoofdstuk 4: Omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten aan de hand van het TOPOI-model

Inleiding

Omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten vereist een aantal basishoudingen. Deze basishoudingen zijn belangrijk in de omgang met eender welke cliënt, maar vereisen extra aandacht in de omgang met Marokkaanse cliënten. Ze kunnen ertoe bijdragen eventuele weerstand te reduceren.

Voor een uiteenzetting en toepassing van deze basishoudingen baseer ik mij op het TOPOI-model van Edwin Hoffman⁷³. Mijn keuze gaat uit naar de benadering van Hoffman omdat deze kadert binnen het systeemdenken en gebaseerd is op de axioma's van Watzlawick⁷⁴. Daarenboven wordt binnen deze benadering ook genoeg aandacht besteed aan de uniciteit van het individu.

David Pinto uit kritiek op deze benadering en stelt dat, uit Hoffmans angst om individuele verschillen tussen personen te onderkennen, diens TOPOI-model volkomen onwerkbaar is.⁷⁵

Ik ben het hier niet mee eens, maar ben wel van mening dat men niet in extremen mag vervallen. Men moet het midden houden tussen individuele verschillen en culturele bepaaldheden. Daarom kies ik ervoor om Hoffmans TOPOI-model aan te vullen met praktische tips tot omgaan met weerstand, gebaseerd op de culturele bepaaldheid van de Marokkaanse cliënt.

Het letterwoord TOPOI staat voor Taal, Ordening, Personen, Organisatie en Inzet, en zijn de plaatsten of gebieden in de communicatie waar je culturele verschillen en misverstanden kunt achterhalen en aanpakken.

Vier van de vijf gebieden van TOPOI zijn ontleend aan de axioma's van Watzlawick. TOPOI kent de volgende vijf gebieden.⁷⁶

- *Taal* omvat de verbale en non-verbale taal van de deelnemers aan het gesprek. Taal is een uitwerking van het axioma: communicatie verloopt zowel digitaal als analoog.
- *Ordening* is de kijk ofwel de zienswijze van de deelnemers op de kwesties die spelen in hun gesprek. Ordening vindt zijn grondslag in het axioma: het karakter van de betrekking is afhankelijk van de interpunctie van de loop der gebeurtenissen. Met interpunctie wordt hier bedoeld hoe mensen naar de werkelijkheid, een gebeurtenis of kwestie kijken. Ordening betreft het inhoudsaspect van de communicatie.
- *Personen* verwijst naar de personen die deelnemen aan een gesprek en naar hun onderlinge betrekking. Het gebied personen is een combinatie van twee axioma's: elke communicatie heeft een inhouds- en betrekkinaspect en elke communicatie verloopt ofwel symmetrisch ofwel complementair.

⁷³ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, 369 blz.

⁷⁴ Ibid., blz. 138.

⁷⁵ PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 8.

⁷⁶ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 138 – 139.

Bij een betrekking gebaseerd op gelijkheid, zal het gedrag van de gesprekspartners symmetrisch (= overeenstemmend) zijn. Bij een betrekking gebaseerd op verschil, gedragen de gesprekspartners zich complementair (= aanvullend).

- *Organisatie* is niet ontleend aan een axioma van Watzlawick, maar toegevoegd vanwege de maatschappelijke en professionele organisatorische omgeving waarbinnen communicatie plaatsvindt.
- *Inzet* zijn de onderliggende motieven, behoeften, verlangens en drijfveren van de gespreksdeelnemers. Inzet is afgeleid van het axioma: men kan niet niet-communiceren.

Deze vijf gebieden van het TOPOI-model zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ze zijn uit elkaar gehaald en van elkaar onderscheiden om meer openingen te kunnen vinden om de communicatie weer vlot te trekken.⁷⁷

1 Taal⁷⁸

1.1 Grondhoudingen

Centraal binnen het domein *taal* staat, het kunnen luisteren naar (en observeren van) wat de cliënt aanbrengt. Het betreft hier niet enkel het opvangen van de inhoud die de cliënt meegeeft aan zijn boodschap, maar ook luisteren naar de emotionele taal of de gevoelstaal van de cliënt. De hulpverlener dient de gevoelstaal van de ander te leren verstaan binnen diens eigen referentiekader (zie hoofdstuk 2 en 3). In de gevoelstaal van de ander vindt de hulpverlener de essentiële sleutels om de ander te begrijpen.⁷⁹

De belangrijkste grondhoudingen om met cultuurverschillen binnen het domein *taal* om te gaan zijn⁸⁰:

- Rekening houden met de taalpositie van de cliënt.
- Respecteren en toelaten van acceptabele verschillen in (non-)verbale taal.
- Invoegen in de taal van de cliënt.
- Open vragen stellen om betekenissen te verhelderen.
- Betekenissen uitleggen en om uitleg vragen.
- Feedback geven en feedback vragen.

1.2 Indirect taalgebruik van de Marokkaanse cliënt

Zowat de grootste oorzaak van misverstanden binnen de communicatie tussen de justitieassistent en de Marokkaanse cliënt lijkt zijn oorsprong te vinden in het verschil tussen direct en indirect taalgebruik. Dit kan zich uiten in een discrepantie tussen zeggen en doen, het veelvuldig gebruik van excuses, het niet naleven van afspraken en

⁷⁷ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 139.

⁷⁸ Vrij naar: Ibid, blz. 161 – 217.

⁷⁹ Vrij naar: Ibid, blz. 167.

⁸⁰ Vrij naar: Ibid, blz. 211.

in een discrepantie tussen zeggen en doen, zoals onder de paragrafen 1.2, 2.3 en 2.4 van hoofdstuk 3 werd beschreven.

Het kan hierbij heilzaam zijn om in het verlengde van de grondhoudingen:

- open vragen te stellen om te verduidelijken of juist begrepen werd wat de Marokkaanse cliënt aanbrengt⁸¹;
- er niet van uit te gaan dat de cliënt meteen begrepen werd, en concretiserend door te vragen naar persoonlijke gevoelens en opvattingen;⁸²
- te expliciteren dat de cliënt, de justitieassistent mag tegenspreken;
- duidelijk te stellen dat hij gerust verduidelijking mag vragen als hem of haar iets niet duidelijk is en
- er op te wijzen dat het binnen de probatiebegeleiding de gewoonte is om eventuele meningsverschillen uit te spreken.

Hierbij is het belangrijk de Marokkaanse cliënt duidelijk mee te delen dat het betrekkingaspect hier niet door bedreigd wordt. Dat de Marokkaanse cliënt, met andere woorden, niet bevreesd moet zijn dat een goeie verstandhouding hierdoor in gedrang zou komen.

Door vooral de laatste drie puntjes duidelijk in de verf te zetten ten aanzien van de Marokkaanse cliënt, kan het verschil tussen wat de cliënt denkt en zegt, en zegt en doet enigszins gereduceerd worden. Als dit in de ogen van de justitieassistent geen verbetering oplevert, kunnen de laatste drie punten eventueel hernomen worden met daaraan gekoppeld, de mededeling dat de justitieassistent daarop de nadruk legt omdat hij de indruk heeft dat de Marokkaanse cliënt niet vrijuit spreekt.

1.3 Indirect taalgebruik van de justitieassistent: parabels

In verband met het indirect taalgebruik van veel Marokkaanse cliënten, kan het gebruik van parabels aangewezen zijn. In plaats van dus rechtstreeks te zeggen waar het op staat, kan de justitieassistent zijn boodschap onder de vorm van vergelijkbare situaties geven. Het volgend voorbeeld kan dit verduidelijken.⁸³

Aan Hamid, de Marokkaanse jongeman die de afspraken nauwelijks nakwam, had ik in plaats van te zeggen: "Hamid, als je je afspraken niet nakomt ga je in problemen geraken.", de volgende parabel kunnen gebruiken: "Hamid, ik denk dat het beter voor je is, je afspraken na te komen. Want een collega van mij had eens een Marokkaanse cliënt, die zijn afspraken nooit nakwam, en uiteindelijk heeft ze zijn dossier naar de probatiecommissie moeten sturen waardoor hij serieus in de problemen is geraakt."

Het bespreken van een situatie als een parabel heeft het voordeel dat de gesprekspartner niet meteen in de verdediging wordt gedrukt, of dat er zaken besproken worden die voor hem al te persoonlijk zijn. Bovendien maakt de parabel hem duidelijk dat hij geen uitzonderingsgeval is en leert hij eventueel hoe andere, maar

⁸¹ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 211.

⁸² Ibid., blz. 182.

⁸³ Vrij naar: PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 65.

vergelijkbare situaties, zijn aangepakt.⁸⁴ Daarenboven wordt de persoon van de Marokkaanse cliënt door middel van parabels ook veilig gesteld, en kan deze dit niet ervaren als een aanval op zijn eer.

Het gebruik van parabels kan eveneens bruikbaar zijn om de discrepantie tussen zeggen en doen, en denken en zeggen, en het veelvuldig gebruik van excuses aan de kaak te stellen.

1.4 Humor

Het is aangeraden om bij Marokkaanse cliënten die de Nederlandse taal niet als moedertaal hebben, geen gebruik te maken van subtielere taalvormen zoals ironie. Uitspraken als "Je bent een mooie!" of "Dat moet je vooral doen" , kunnen makkelijk fout begrepen worden.⁸⁵

Ondanks het feit dat humor belangrijk is in de multiculturele samenleving omdat het ontspannend kan werken, is ook hier voorzichtigheid geboden. Voor mensen die de situatie niet kennen of de taal onvoldoende beheersen, kunnen grappen soms ongewild kwetsend zijn.⁸⁶

2 Ordening⁸⁷

Ordening is de visie van de gespreksdeelnemers op de kwesties die spelen in het gesprek. Het gaat hier om de zienswijze en de opvattingen van de deelnemers. Het betreft hier een verschil in ordening van de werkelijkheid. Bij ordening gaat het om de waarneming van de werkelijkheid: hoe kijken mensen naar concrete situaties en kwesties en welke betekenis geven ze eraan.⁸⁸

Volgende grondhoudingen⁸⁹ zijn essentieel om tegemoet te komen aan het verschil tussen de ordening van de westerse justitieassistent en de ordening van de Marokkaanse cliënt.

Ze kunnen de justitieassistent erbij helpen om tegemoet te komen aan Marokkaanse cliënten die de justitieassistent het gevoel geven een racist te zijn en cliënten die het nut van de begeleiding niet inzien (Zie paragrafen 1.1 en 2.1 van hoofdstuk 3).

- Herkaderen of herordenen.
- Inleven in de wijze van kijken van de cliënt.
- Vragen naar de zienswijze en logica van de cliënt.
- De eigen zienswijze en logica verhelderen.
- Het gemeenschappelijke vooropzetten.

⁸⁴ Vrij naar: PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 65.

⁸⁵ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 175.

⁸⁶ Ibid., blz. 184.

⁸⁷ Vrij naar: Ibid., blz. 219 – 247.

⁸⁸ Vrij naar: Ibid., blz. 221.

⁸⁹ Vrij naar: Ibid., blz. 242.

Herkaderen – ook wel herordenen genoemd – is het beseffen van het bestaan van andere invalshoeken. Herkaderen is in de begeleidings- en hulpverleningspraktijk een zeer belangrijk instrument. Het biedt mogelijkheden mensen te leren hoe ze tot een ander betekenisgeving van kwesties en situaties kunnen komen.⁹⁰ Dit is beoogd met hoofdstuk 2 en 3.

Het kan ook een stap vooruit betekenen om niet alleen zelf op de hoogte te zijn van de sociale representaties die binnen de Marokkaanse samenleving gelden, maar ook eigen zienswijze en logica te verduidelijken aan de Marokkaanse cliënt.

Zo kan een goede uiteenzetting over het doel van de probatiebegeleiding al heel wat heil brengen. Indien nodig kan dit herhaaldelijk gebeuren. Daarnaast kan het ook geen kwaad duidelijk te expliciteren, dat de justitieassistent er niet enkel is om toe te zien op het na leven van de voorwaarden, maar de cliënt ook wil bijstaan.

De ene sociale representatie is niet beter dan de ander. Men moet er waakzaam voor zijn, niet in een waarheidsgevecht verzeild te geraken.⁹¹ Men kan een waarheidsgevecht voorkomen door de cliënt in zijn visie te erkennen. Mensen taxeren namelijk hun waarde in verhouding tot de mate waarin ze gehoord worden in hun kijk op de dingen.⁹²

De Marokkaanse vader, die een VOV-begeleiding kreeg in afwachting van het proces omdat hij zijn zoon met een engelse sleutel had geslagen, had ik kunnen vragen naar zijn beleving van de feiten. Ik had daarbij dieper kunnen doorvragen naar de reden van de feiten, hoe hij daarover denk, en hoe andere Marokkaanse vaders met soortgelijke problemen omgaan.

Daarbij was het dan belangrijk geweest, de vader duidelijk te maken dat ik hem in zijn visie erken, en toon dat ik zijn handelingswijze in zijn context en culturele bepaaldheid begrijp. Ik had dan, op mijn beurt, kunnen vertellen hoe ik, als justitieassistent, de feiten zie, en hoe ik vanuit mijn culturele bepaaldheid denk over de feiten.

Dan zou het van belang geweest zijn deze twee visies naast elkaar te laten bestaan en de nadruk te leggen op het gemeenschappelijke. We willen namelijk beide de VOV-begeleiding tot een goed einde brengen, en situaties waarbij de vader zijn zoon slaat in de toekomst vermijden.

3 Personen

Het gebied *personen* is het betrekingsaspect in de communicatie: wie zijn de gespreksdeelnemers voor elkaar en hoe is hun onderlinge betrekking?⁹³ Je kunt je namelijk nooit onttrekken aan het wederzijds uitzenden en ontvangen van zienswijzen over elkaar.⁹⁴

⁹⁰ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 236.

⁹¹ Ibid., blz. 224.

⁹² Ibid., blz. 238.

⁹³ Ibid., blz. 251.

⁹⁴ Ibid., blz. 252.

3.1 Grondhoudingen

De volgende grondhoudingen spelen een belangrijke rol op het gebied *personen* in de interculturele gespreksvoering.⁹⁵

- Stilstaan bij en/of open vragen stellen vanuit welke rollen en verwachtingen de cliënt spreekt.
- Stilstaan bij en open vragen stellen over welke beelden eenieder van de ander heeft
- Inleven in de positie van de cliënt.
- Stilstaan bij en open vragen stellen over hoe ieder de onderlinge relatie ziet en ervaart.
- De interactiewijze en de opstelling in de betrekking bespreekbaar maken.
- Het relatiekader aangeven: "Zo wil ik dat we met elkaar omgaan".

Deze grondhoudingen kunnen ertoe bijdragen om als justitieassistent beter om te gaan met cliënten die gezinsleden of vrienden meenemen op gesprek, cliënten waarbij moeilijk diepgang is te bereiken, de feiten ontkennen of cliënten die fouten niet willen toegeven (zie paragrafen 1.4, 3.1 en 3.2 van hoofdstuk 3).

Het expliciteren van de onderlinge verhouding (betrekkingsaspect) kan hier dus vooruitgang opleveren. Het is aangeraden hier niet eenzijdig tewerk te gaan, en niet enkel de zienswijze van de justitieassistent op te dringen, maar ook open te staan voor hoe de Marokkaanse cliënt de verhouding met de justitieassistent ervaart.

Zo kan de justitieassistent, na uitwisseling van wederzijdse visies, de cliënt meegeven dat het toegeven van fouten, in de ogen van de justitieassistent, geen afbraak doet aan de persoon en eer van de cliënt, maar integendeel zelfs met respect onthaald wordt binnen de westerse samenleving.

Bij een ervaren gebrek aan diepgang kan het, in deze context, heilzaam zijn, te benadrukken dat de justitieassistent samen met de cliënt op zoek gaat naar de context, het waarom en de beleving van de feiten. Ook hierbij is het aangeraden om duidelijk te stellen dat de justitieassistent evenveel respect zal blijven behouden voor de cliënt, afgezien van wat aan het licht komt.

3.2 Gesprek met meerdere personen⁹⁶

In het kader van de probatiebegeleiding, gaat de justitieassistent soms op huisbezoek. Dit kan gebeuren uit praktische overwegingen in het voordeel van de cliënt, maar kan ook vanuit de motivatie van de justitieassistent plaats vinden, om een blik te kunnen werpen op de thuissituatie van de cliënt.

Als men op huisbezoek gaat bij een Marokkaanse cliënt, zijn er vaak meerdere gezinsleden aanwezig bij het gesprek. Hierbij is het dan belangrijk goed te observeren wie voornamelijk het woord voert, en zich dan te richten tot deze persoon. Over het algemeen zal dit de man zijn. Hij is immers de vertegenwoordiger van het gezin naar

⁹⁵ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 272.

⁹⁶ Vrij naar: VERPAALLEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht. deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, blz. 39.

buiten toe. Daarom kan de man zich aangevallen voelen in zijn eer, als men eerst de vrouw aanspreekt.

3.3 Verwijzen naar de reactie van de in-group van de cliënt⁹⁷

Zoals reeds is beschreven in hoofdstuk 2 en 3, hechten Marokkaanse cliënten veel belang aan wat hun in-group over hen denkt. Dit speelt een belangrijke rol in de eer en status die een persoon binnen zijn in-groep heeft.

Voor Marokkaanse cliënten kan dit een grote motivatie vormen om ergens werk van te maken. Hier kan de justitieassistent op inspelen door de Marokkaanse cliënt te wijzen op de positieve of negatieve reacties (en dus statusverhoging of –verlaging) die bepaald gedrag bij zijn in-group kan opleveren.

4 Organisatie

Het TOPOI-gebied *organisatie* staat voor de organisatorische context en voor de structurele machtsverhoudingen waarbinnen het gesprek plaatsvindt.⁹⁸ Onder de organisatorische context wordt zowel de organisatie zelf (hier het justitiehuis), als organisatorische factoren zoals tijdsindeling, verstaan.

De belangrijkste grondhoudingen met betrekking tot het deelgebied *organisatie*, zijn:

- Het organisatorisch kader aangeven waarbinnen het gesprek plaatsvindt.
- Rekening houden met , en expliciteren van de machtsrelaties.
- Vragen naar (= erkennen van) de 'organisatie' van de cliënt (zijn betekenisgeving daarvan).

Deze grondhoudingen moeten ertoe bijdragen, tegemoet te komen aan gedragingen die als weerstand ervaren worden zoals, niet graag in het thuismilieu opgezocht worden, onbetrouwbaar zijn in aanwezigheden, geen telefoonnummer willen opgeven en het gesprek zelf afronden of op de horloge kijken (zie paragrafen 1.6, 2.3, 2.6 en 2.7 van hoofdstuk 3).

Het komt er dus op neer, om de cliënt bewust te maken van de organisatorische context van de probatiebegeleiding. Hiervoor kan gepeild worden naar de verwachtingen en opvattingen van de cliënt om aan eventuele misverstanden tegemoet te komen. Als de cliënt bijvoorbeeld niet graag opgezocht wordt in het thuismilieu, kan de justitieassistent zijn beweegredenen om een huisbezoek te doen, verduidelijken en dit kaderen binnen de organisatorische context van het justitiehuis. Daarnaast dient ook te worden gepeild naar de redenen die de Marokkaanse cliënt aangeeft om geen huisbezoek te ontvangen.

⁹⁷ Vrij naar: PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, blz. 64.

⁹⁸ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 279.

Het tijdsbestek waarbinnen de probatiebegeleiding en de gesprekken plaatsvinden, vallen ook onder het deelgebied *organisatie*. In dit verband kan de justitieassistent de achtergronden waarom de cliënt te laat komt, navragen en erkennen en zo nodig uitleg geven over de functie van afspraken en het belang van op tijd komen. Maar de justitieassistent dient hierbij wel volstrekt duidelijk te zijn dat hij verwacht dat de cliënt op tijd komt.⁹⁹

5 Inzet

Het deelgebied *inzet* omvat de onderliggende motieven, beweegredenen en bedoelingen van de deelnemers aan het gesprek. Misverstanden kunnen in dit verband ontstaan wanneer inzet (bedoelingen) en invloed (effecten) niet met elkaar overeenstemmen.¹⁰⁰ Zo kan het bijvoorbeeld zijn dat de cliënt de beste bedoelingen heeft, maar dat dit binnen het referentiekader van de justitieassistent niet zo wordt ervaren.

De voornaamste grondhoudingen met betrekking tot het deelgebied inzet, zijn:

- Stilstaan bij en open vragen stellen over wat de onderliggende motieven van de cliënt zijn.
- Erkennen van de onderliggende motieven van de cliënt.
- Laten merken, zeggen (=erkennen) dat je de inzet van de ander ziet.
- Uitleggen waarvoor je zelf je best doet.
- Kijken naar hoe ieder zijn best doet.
- Het onderscheid beseffen tussen bedoelingen en effecten.

Deze grondhoudingen dienen in acht te worden genomen in het omgaan met gedragingen die als weerstand worden ervaren zoals, eigen plan willen trekken en aftasten van de cliënt, hoe ver hij kan gaan of de randjes ervan aflopen (zie paragrafen 2.2 en 2.5).

Het is belangrijk de inzet van de cliënt te erkennen. Zeker voor migranten is deze erkenning van hun inzet cruciaal, omdat ze als nieuwkomers, hun plaats moeten zien te verwerven in een nieuwe sociale omgeving.¹⁰¹ Men hoort zich dus niet enkel te focussen op wat er volgens de justitieassistent aan inzet ontbreekt (verwerping¹⁰²), maar ook te benadrukken wat aan de inzet van de cliënt wordt geapprecieerd.

Hierbij dienen we in het achterhoofd te houden dat het gedrag van cliënten niet altijd gemakkelijk te herkennen is als positieve inzet. Soms is inzet zo ingewikkeld verpakt, dat de justitieassistent dit gedrag niet als inzet kan herkennen.¹⁰³ Omdat elk gedrag meerduidig is en men niet altijd in staat is bij de ander na te vragen, is men vaak

⁹⁹ HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 285.

¹⁰⁰ Ibid., blz. 305.

¹⁰¹ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 306.

¹⁰² Ibid., blz. 320.

¹⁰³ Vrij naar: Ibid., blz. 315.

aangewezen op een eigen referentiekader.¹⁰⁴ De uiteenzetting van hoofdstuk 2 en 3 kan ertoe bijdragen hieraan tegemoet te komen.

Bij Marokkaanse cliënten, die de indruk geven hun eigen plan te willen trekken, kan het heilzaam zijn om dit te erkennen, en te verwoorden dat de cliënt blijkbaar gemotiveerd is om iets aan zijn situatie te veranderen. Daaraan gekoppeld kan de justitieassistent uiting geven aan zijn indruk dat de cliënt geen hulp van de justitieassistent aanvaardt. Bij dit laatste is het van groot belang om feedback te vragen, zodat de justitieassistent niet uitgaat van foute opvattingen. Blijkt de indruk van de justitieassistent met de beleving van de cliënt te stroken, kan de justitieassistent benadrukken dat hij er niet alleen is om het naleven van de voorwaarden op te volgen, maar ook om de cliënt bij te staan. Ook hier dient weer feedback van de cliënt te worden gevraagd.

Slot

Met dit hoofdstuk is beoogd om de justitieassistent een aantal grondhoudingen en tips aan te reiken tot het omgaan met ervaren weerstand bij Marokkaanse cliënten. Hierbij is steeds gepoogd rekening te houden met de beleving van de cliënt en de interactie tussen justitieassistent en cliënt.

Het mag dus niet de bedoeling zijn dit hoofdstuk op te vatten als een aantal trucjes om weerstand te reduceren, maar de voornaamste doelstelling is, de justitieassistent een aantal grondhoudingen bij te brengen.

Deze grondhoudingen beperken zich bovendien niet enkel tot het contact met Marokkaanse cliënten, maar zijn toepasbaar in het contact met eender welke cliënt.

¹⁰⁴ Vrij naar: HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, blz. 321.

Besluiten

In deze scriptie heb ik een poging gedaan weerstand bij Marokkaanse cliënten te verduidelijken.

In het eerste hoofdstuk werd een uiteenzetting gegeven van wat onder weerstand moeten worden verstaan.

Centraal hierbij stond dat weerstand de feedback is die de andere mij geeft. Weerstand is mijn interpretatie van het gedrag van de andere. Weerstand is mijn "probleem".¹⁰⁵

In het tweede hoofdstuk zijn een aantal aspecten van de Marokkaanse samenleving besproken. Er is gekozen voor de aspecten, die medebepalend zijn voor het gedrag van de Marokkaanse cliënt binnen de probatiebegeleiding. Dit is een redelijk theoretisch en weinig praktijkgericht hoofdstuk, maar heeft als doelstelling het referentiekader van de justitieassistent uit te breiden en het inlevingsvermogen ten aanzien van de Marokkaanse cliënt te vergroten.

Als besluittrekking kunnen we uit dit hoofdstuk onthouden dat we ons bewust moeten zijn van de invloed die het Marokkaans gezinsleven heeft op het gedrag van de Marokkaanse cliënt. Daarnaast moeten we ons evenzeer bewust zijn van de invloed die het westerse gezinsleven heeft op het gedrag van de justitieassistent. Laat hier ook duidelijk zijn dat er naast de verschillen die in dit hoofdstuk uitgebreid aan bod zijn gekomen, ook heel wat overeenkomsten zijn tussen het westerse en Marokkaanse gezinsleven.

Met het derde hoofdstuk is beoogd, de gedragingen die door de justitieassistent als weerstand worden ervaren, te verduidelijken. De doelstelling die hierbij in het achterhoofd is gehouden, is de justitieassistent minder prikkelbaar maken voor weerstand. Een beter begrip van de weerstand moet er dus toe bijdragen om vanuit een beter begrip van de cliënt, positiever met de ervaren weerstand te kunnen omgaan.

Als algemeen besluit kan we uit dit hoofdstuk worden gesteld, dat weerstand niet meteen als een 'niet meewerken van de cliënt' dient te worden opgevat, maar vooral dient te worden begrepen om er op een positieve manier mee te kunnen omgaan.

In het vierde, en laatste hoofdstuk is er aandacht besteed aan het concreet omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten. Hiervoor is het TOPOI-model van Edwin Hoffman¹⁰⁶ aangewend, aangevuld met concrete tips uit andere literatuur.

Uit dit hoofdstuk kan besloten worden dat een handleiding tot omgaan met weerstand, zich vooral terugvindt in de algemene grondhoudingen van de justitieassistent, die tot uiting komen in de interactie met de Marokkaanse cliënt. Hierbij staan in alle vijf de deelgebieden 'het bespreekbaar stellen', 'het vragen om feedback', 'openstaan voor verschillen' en 'erkenning geven' centraal.

¹⁰⁵ JASPERS, N., Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. *Impuls*, jrg. 26, nr.3, 1996, blz. 104.

¹⁰⁶ HOFFMAN, E., *Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model*. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, 369 blz.

Tot zover mijn scriptie. Dit is zeker geen allesomvattend werk, en dient louter gezien te worden als aanzet tot het omgaan met weerstand bij Marokkaanse cliënten. Ik hoop dat mijn scriptie iets kan betekenen voor de justitieassistenten van het justitiehuis, die mij tijdens mijn stage met raad en daad hebben bijgestaan.

Bronnenlijst

Schriftelijke bronnen

- HERMANS, P., Maatschappij en individu in Marokko. Een antropologische benadering. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.14), Brussel, Cultuur en Migratie, 1985, 42 blz.
- HOFFMAN, E., Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI-model. Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2002, 369 blz.
- HUYBRECHS, A., Omgaan met allochtonen. Niet-gepubliceerde cursus, Antwerpen, Ondersteuningsteam allochtonen Antwerpen, 2005, 57 blz.
- JASPERS, N., Omgaan met weerstand. Een communicatieve en interactionele kijk. Impuls, jrg. 26, nr. 13, 1996, blz. 103 - 113.
- JONKERS, M., De culturalistische valkuil van wijkverpleegkundigen. Opvoedingsondersteuning aan Marokkaanse moeders op consultatiebureaus. Cultuur migratie gezondheid, jrg. 11, nr. 3, 2005, blz. 14 - 25.
- LUYTEN, M., rotjongens zijn vaak gestoord. 'Marokkaanse opvoeding is niet fout maar werkt niet '. TSS, jrg. 12, 2005, blz. 4 - 9.
- MIEDEMA, M., Marokkaanse vaders over opvoeden, straffen en liefhebben. 0/25, jrg. 9, 2002, blz. 14 - 20.
- MUNSON, H., De familie van Si Abd Allah. De geschiedenis van een familie uit de Rif. (Bouwstenen voor intercultureel onderwijs, nr.12), Leiden, Coördinaat, 1984, 39 blz.
- PINTO, D., Interculturele communicatie, conflicten en management (ICCM). Houten, Bohn Stafleu Van Loghum, 2004, 358 blz.
- VAN GELDER, P, Zingevingsvragen in overgangssituaties. Discussiestuk over interculturele hulpverlening aan Marokkanen. Sociale interventie, jrg. 6, nr. 2 , 2002, blz. 4 - 14.
- VAN GEMERT, F., Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminanliteit van Marokkaanse jongens. (Migratie- en Etnische Studies), Amsterdam, Het Spinhuis, 1998, 265 blz.
- VAN OOIEN, H., Mijn hoofd gaat alle kanten op. Marokkaanse jongeren in de wereld van werk en scholing. Utrecht, Jan van Arkel, 1994, 219 blz.
- VERPAALEN, A., In contact met Marokkaanse en Turkse ouders. Een handreiking voor de leerkracht. deel 17, (JSWboek), Meerhout, Infoboek N.V., 1997, 110 blz.
- WAUTERS, E., Als justitieassistent omgaan met weerstand in de gedwongen hulpverlening. 'niet-gepubliceerd eindwerk', Gent, Arteveldehogeschool – Campus Sint-Annaplein, 2001-2002, 95 blz.

Mondelinge bronnen

BOONEFAES, S., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

COOL, E., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

DE BEARDEMAEKER, H., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

DE BOECK, L., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

DE CALUWE, K., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 14 maart 2006.

DE MAN, K., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 14 maart 2006.

DE SMET, A., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 14 maart 2006.

KENNINCK, V., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 14 maart 2006.

VERMEIREN, C., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 14 maart 2006.

VINCK, N., (justitieassistent), Mondelinge mededeling, via interview, d.d. 13 maart 2006.

Bijlage

- 1 Interview: Weerstand bij Marokkaanse cliënten binnen de probatiebegeleiding**

Interview: Weerstand bij Marokkaanse cliënten binnen de probatiebegeleiding

Definitie van weerstand: Weerstand is de feedback die de ander mij geeft. Het is de interpretatie van het gedrag van de andere. Weerstand is mijn probleem.

1. Welk gedrag van Marokkaanse cliënten ervaar jij als weerstand?

2. Verschilt dit gedrag van dat van autochtone cliënten?

3. Wat zijn de onderwerpen waaromtrent jij weerstand ervaart?

4. In hoeverre verschilt dit bij autochtone cliënten?

